

Brottslighet som politiskt konfliktområde

Från bråkiga arbetare till kriminella invandrare: samhällsfarliga i kriminalpolitisk debatt och brottslighetens politisering i Sverige under 200 år

Glenn Svedin

Crime as an area of political conflict. From unruly workers to criminal immigrants: threats to society in criminal policy debate and the 200-year politicisation of crime in Sweden

In recent years, crime has become one of the most discussed topics in Swedish politics and in public debate. However, the politicization of the area of crime, that so clearly can be viewed today, is not – as sometimes has been argued – a relatively new phenomenon in Sweden. Crime became a political area of conflict already in the early 1800s. This article discusses, through foucauldian lenses, the long lines behind the crime policy debate in Sweden. Focusing on contemporary dominant discourses, the article demonstrates that for 200 years, crime has been a politicized area. Furthermore, it is demonstrated that the perceived dangerous groups have differed over time, from the rural working poor in the early 19th-century to immigrants in the early 21st-century. During the period, different crime prevention proposals have frequently returned, with irregular intervals. In the political arena today, various repressive solutions – most of them tried before in Swedish criminal justice history – are proposed once again in order to deal with the perceived high crime rates in the country.

Introduktion och utgångspunkter

Under 2000-talet, framförallt sedan den så kallade flyktingkrisen 2015, har en livlig diskussion förts i Sverige över brottslighetens utveckling samt om sambandet mellan kriminalitet och invandring. Uppfattningar om att Sverige skulle vara hårt drabbat av bland annat omfattande våldsbrottslighet har

Glenn Svedin är verksam vid Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap (HSV), Mittuniversitetet.
E-post: glenn.svedin@miun.se

återkommande presenterats, först från högerpopulistiskt håll men sedan även från såväl de fyra borgerliga partierna som Socialdemokraterna. Samtidigt visar olika mätningar att kriminalitet och invandring/integration blivit några av de absolut viktigaste politiska frågorna för svenska väljare. Ofta har dessa två frågor kopplats samman till ett enda fält. Det är vidare troligt, menar vissa forskare, att kriminalpolitik kommer att stå i fokus i valrörelsen 2022.¹

Det har, delvis felaktigt menar jag, hävdats att politiseringen i Sverige av kriminalpolitik skedde i brytningstid, då 1960-tal övergick i 1970-tal, och att detta var influerat av samtida amerikansk debatt.² Kriminalitetens utveckling, vilka grupper som ansetts samhällsfarliga, och hur de och deras brottslighet ska hanteras, har – vilket visas i denna syntetiserande artikel – varit ett politiskt konfliktområde i Sverige i alla fall sedan tidigt 1800-tal. Debattörer, skribenter och politiker var då bekymrade över att brottsligheten skulle öka i samband med den omfattande omvandlingsprocess av det svenska politiska och socio-ekonomiska landskapet som då inleddes. Under de 200 år som gått från när denna artikel tar kronologiskt avstamp till idag har lag- och ordningsfrågors vikt i den politiska debatten varierat, och tider av tämligen stort kriminalpolitiskt samförstånd har följts av perioder med stor osämja och ökad konfliktnivå. I artikeln visas betydelsen av att ett kritiskt och historiskt perspektiv anläggs på de föreställningar och förslag som diskuteras idag. Artikeln syftar följaktligen dels till att gestalta olika föreställningar, hotbilder och lösningsförslag som presenterats i svensk kriminalpolitisk debatt under de senaste 200 åren, dels till att påvisa att politisering av kriminalpolitik inte bör ses som något tämligen nytt fenomen i svensk historia, utan tvärtom som något med djupa historiska rötter.

Utgångspunkt, teoretiskt och metodologiskt, tas i Michel Foucaults begrepp *gouvernementalité*. Analyser av *gouvernementalité* inom ett specifikt område, som exempelvis kriminalpolitik, fokuseras med fördel mot vilka samhällsproblem som ansetts centrala och som därför ska behandlas samt hur. Vidare riktas blicken mot hur problemen gestaltats, vilka föreställningar och synsätt som dominerat, och om diskursen varit entydig och fast eller hela tiden innehållit sprickor och varit föränderlig. Föreställningar, syften, motiv och åtgärdsförslag samt uppfattningar om vem eller vilka som ska agera – inklusive varför just dessa ska göra det och hur – är därför centrala att blottlägga ur källmaterialet i en studie av *gouvernementalité*.³ Begreppet kan följaktligen användas som analytiskt verktyg i många sammanhang, och så har också gjorts. Foucaults begrepps-bildning har haft stor betydelse inom många discipliner och studier, däribland sådana som rört synen på kriminalitet, brottslingar och kriminalpolitik under

1 Andersson et al. 2021.

2 Se exempelvis Tham 2018: 20, 50ff., 75f., 155f.

3 Begreppet *gouvernementalité* har till svenska översatts till exempelvis styrningsfilosofi, styrningsideologi, styrningsmentalitet, styrningsrationalitet, regerandekomplex. Ingen definitiv översättning finns. Om studier av *gouvernementalité*, se Foucault 2010: 114ff.; Burchell et al. 1991; Rose 1999.

den period då den moderna statsmakten växte fram. Under denna tid förändrades också uppfattningarna om vad som bör vara statens uppgifter, samt om hur dessa uppgifter ska utföras.⁴ Den historiekriminologiska forskningen har nu givit oss så mycket kunskap att tiden är inne för en syntes av de långa linjernas historia utifrån ett foucauldianskt helhetsperspektiv på utvecklingen. Artikeln vilar följaktligen både på tidigare forskning och på primärmaterial, såsom debattskrifter, motioner och uttalanden i media.⁵ Ur detta material – som självklart inte kan vara fullständigt i den bemärkelsen att ”allt” kan tas med, men likväl ska vara tillräckligt för att demonstrera dominerande diskurser – rekonstrueras det förflutna. Att identifiera rådande diskursiva fält låter sig endast göras genom noggrann närläsning och analys av kriminalpolitiskt källmaterial och tidigare forskning. Här måste, och har gjorts, ett visst urval och en viss, subjektiv, tolkning, men en noga redovisning av analysmaterialet, oavsett om det är tidigare forskning eller samtida primärkällor, ska möjliggöra att artikelns resonemang kan följas och dissekteras. Som i alla kvalitativa studier kan frågan om materialets representativitet och generaliserbarhet väckas. En del forskare, mer kunniga om enskilda perioder eller fenomen, kommer kanske att finna det presenterade urvalet som ofullständigt, och tolkningarna som bristfälliga eller rent av felaktiga på sina ”expertområden”. Ambitionen är dock inte att ”redovisa allt” utan att presentera en generell övergripande förståelse av historien, samtidigt som läsaren ges möjlighet att ta ställning till denna konstruktion utifrån artikelns teoretiska ramverk. Det är alltså sammanfattningsvis huvuddragen och de generella utvecklingslinjerna som står i centrum för analysen, vilket ansetts nödvändigt då 200 år av föreställningar, hotbilder och lösningsförslag ska syntetiseras. Avslutningsvis syftar detta även till att ge ökad medvetenhet av vikten av historisk kunskap för förståelse av dagens samhällsdebatt och kriminalpolitiska handlingsförslag.⁶

På lägre abstraktionsnivå, men ändå centrala för artikelns förståelse av samtida kriminalpolitisk diskurs, relateras diskussionen till begreppen moralpanik och politisering. Moralpanik lanserades som vetenskapligt begrepp av sociologen Stanley Cohen. Genom hur beteenden och handlingar gestaltas och förmedlas till allmänheten kan rädsla uppstå för det som uppfattas som

4 Foucault menade att statlig maktutövning i ett längre perspektiv förändrats från att ha inriktats mot territoriet successivt istället kom att inriktas mot befolkningen. Statsmakten försökte ”forma” och disciplinera befolkningen, och nyare tiders samhälls- och människosyn fick betydelse för formerna av den statliga maktutövningen. Genom lagstiftning, bestraffning och insatser för social kontroll skulle ”normala” medborgare utvecklas. Men maktutövningen mötte också hela tiden motstånd, för utförligare resonemang, se exempelvis Foucault 2010; Foucault 1987; Foucault 2002.

5 En del av primärmaterial har använts tidigare av mig. I de fall analysen bygger på denna tidigare forskning refereras till ”Svedin 2015”, och i de fall källmaterialet har konsulterats på nytt refereras direkt till ursprungskällan.

6 Den faktiska brottslighetens utveckling, i form av exempelvis upplevda, anmälda, åtalade eller dömda brott är inte av primärt intresse, även om några korta exemplifieringar ges i artikeln.

främmande eller avvikande. Politiska och massmediala diskurser kan alltså forma en överdriven otrygghet, och bidra till moralpaniska stämningar hos befolkningen. Moralpanik kan ofta konstateras rörande olika uppfattade brottsliga, främmande eller avvikande beteenden och fenomen, oavsett om det handlar om exempelvis invandring, organiserad brottslighet eller fylleri på dansbanor.⁷ Media är en flitig kanal till att moralpanik sprids och att frågor och fenomen politiseras.⁸ Politisering å sin sida ska i denna artikel förstås i termer av att en fråga görs till föremål för politisk behandling i högre utsträckning än vad som tidigare varit fallet. En fråga kan således politiseras och avpolitiseras över tid, det senare exempelvis genom att den överläts till ”experter” att hantera. Kriminalitet är exempel på en fråga som under olika tidsperioder såväl varit politiserad som avpolitiserad.⁹ Statsvetaren Jenny Lindholm menar att det varje dag inträffar en ”mängd händelser som tävlar om uppmärksamhet”, och att det i samhällsdebatten finns ”en begränsning gällande antalet sakfrågor som får synlighet i medier och som tas upp till diskussion på den politiska arenan”. Frågor som anses negativa, samhällsfarliga och som får stort utrymme i media får också vanligtvis stort utrymme i politisk debatt. Ofta söks efter syndabockar, och en frågas gestaltning påverkar vilka lösningar som presenteras av politiker och vilka som anses möjliga att genomföra. Ytterst kan politisering anses handla ”om makten över problemformuleringen på den politiska arenan”.¹⁰ Brottslighet är exempel på en fråga som kraftigt politiserats under 2000-talet, och ett område där det idag råder såväl kamp som också i vissa fall i det närmaste politisk konsensus om verklighetsbilder och lösningsförslag.

Den kriminalpolitiska debatten sedan 2015

Flera olika mätningar visar att brottslighet blivit en av de viktigaste frågorna för svenska väljare.¹¹ Oron för att bli utsatt för kriminalitet har även den ökat bland befolkningen, att döma av Brottsförebyggande rådets trygghetsundersökningar.¹² Den politiska debatten har också under senare år i hög utsträckning kommit att handla om brott, straff och kriminalpolitik. Ofta har kriminalpolitiska frågor diskuterats tillsammans med frågor om invandring och integration, och dessa två områden har tillsammans fått bilda ett större, gemensamt fält. Diskussionsämnen har gällt exempelvis brottslighetens utveckling, omfattning

7 Om moralpanik, se Cohen 1972; se gärna även Woodiwiss & Hobbs 2009.

8 Om medias roll, se exempelvis Pollack 2001.

9 Se exempelvis Tham 2018.

10 Lindholm 2019.

11 Melin 2019; Lundborg Andersson 2018; Roos & Israelsson 2018.

12 Brå 2020.

och struktur, betydelsen av hårdare straff och fler poliser, eller relationen mellan invandring och brottslighet.¹³ De politiska partierna kommer ständigt med nya kriminalpolitiska utspel för att demonstrera handlingskraft och för att visa att de tar medborgarnas oro över ökad brottslighet på allvar. Särskilt efter den så kallade flyktingkrisen 2015 har ämnet brottslighet och invandring varit högst framträdande i den svenska samhällsdebatten.

I riksdagsvalet 2018 blev ”lag och ordning” ett av de viktigaste ämnena för väljarna, tillsammans med invandring,¹⁴ och valrörelsen 2018 präglades länge i det närmaste helt av frågor rörande invandring, integration, brott och straff. Först de närmaste veckorna före valet sjönk intresset för de frågorna något, till förmån för politikområden som sjukvård, skola och miljö.¹⁵ Inför valet var det i stort sett en samstämmig bild som riksdagspartierna målade upp. De tre största partierna var i huvudsak eniga om behovet av fler poliser, hårdare straff och repressiva åtgärder, främst för att komma till rätta med ökningen av det gängrelaterade dödliga skjutvapenvåldet. Socialdemokraterna gick exempelvis till val på vad de själv kallade ”den största polissatsningen på 20 år” och på löftet att stoppa gängkriminaliteten. Partiet sammanfattade budskapet med att ”[b]rottsligheten utgör ett hot mot hela det demokratiska samhället och ska bekämpas med alla medel. Det är när tron på framtiden går förlorad som gängen och våldet blir ett alternativ. Vi ska bekämpa brotten, men också brottens orsaker”.¹⁶

Liknande tongångar hördes från det största oppositionspartiet Moderaterna. Förutom fler poliser önskade de fördubbla straffen för medlemmar i kriminella gäng, och menade att det fanns ett behov av att samhället tog kontrollen ”över särskilt utsatta områden”.¹⁷ Vidare hävdade Moderaterna att det i Sverige år 2016 fanns 130 utanförskapsområden, präglade av bristande trygghet, hög arbetslöshet och undermålig skola.¹⁸ De fyra borgerliga partiledarna i Alliansen påstod i en artikel att ”[v]åldet från kriminella gäng och grupperingar ökar i Sverige. Allt fler människor känner sig otrygga, särskilt i landets utanförskapsområden”. Som åtgärder föreslog de fler poliser, skärpta straff och bättre verktyg för brottsbekämpning.¹⁹

Det riksdagsparti som tydligast profilerat sig på repressiva åtgärder mot brottslighet, och på att diskutera relationen mellan å ena sidan kriminalitet och å andra sidan invandring, förorter och integration, har dock varit

13 Sarnecki 2019.

14 Lundborg Andersson 2018.

15 Roos & Israelsson 2018; Lapidus 2018.

16 Socialdemokraterna 2018.

17 Moderaterna 2017.

18 Moderaterna 2016.

19 Kinberg Batra et al. 2017.

Sverigedemokraterna. Under rubriken ”Ett tryggt Sverige – en handlingskraftig kriminalpolitik” beskrev de inför valet 2018 Sverige med orden:

Vårt land mår inte bra. Kvinnor, barn och äldre är rädda för att gå ut ensamma kvällstid. På gatorna utkämpas stridigheter mellan rivaliserande förortsgäng. Poliser och deras familjer beskjuts i hemmen och får sina bilar sprängda medan stödet från polisledningen är otydligt. Nuvarande och tidigare regeringar har allvarligt skadat förtroendet för rättsväsendet. Poliser säger upp sig till följd av dåliga arbetsvillkor och en växande hotbild. Brandkår och ambulanser kan inte rycka ut i invandrardominerade områden utan beväpnad eskort. De som bor och verkar i våra förorter får sina butiker rånade, sönderslagna eller övertagna av kriminella. De få gärningsmän som faktiskt fälls för grova brott slipper undan med milda straff, medan deras offer knappt får stöd eller upprättelse. Till följd av den okontrollerade invandringen går terrorister med krigserfarenhet fritt på gator och torg och utnyttjar vårt välfärds- och asylsystem. Antisemitismen växer sig starkare och judar flyr svenska städer. Samhällskontraktet är på väg att brytas från det offentliga Sveriges sida.²⁰

Under de år som passerat sedan riksdagsvalet 2018 har brott och straff, om möjligt, hamnat än mer i centrum i den politiska debatten på nationell nivå. I den nationella trygghetsundersökningen (NTU) uppgav 47 procent av de svarande år 2020 att de kände stor oro över brottsligheten i samhället.²¹ I mars 2019 visade en undersökning i Aftonbladet att lag och ordning igen var den viktigaste politiska frågan för väljarna.²² Den nationella SOM-undersökningen 2020 visade att svenska folket var mycket oroade över den organiserade brottsligheten. Vidare framkom i undersökningen att en klar majoritet av de tillfrågade önskade hårdare straff för gängkriminalitet, samt att personer som partipolitiskt stod ”till höger” var betydligt mer intresserade av kriminalpolitiska frågor än de ”till vänster”. Med några andra forskares ord är kriminalpolitik idag, år 2021, ”lika hett som man kan tro”.²³

Det kriminalpolitiska intresset har även resulterat i handlande. Ett par mycket uppmärksammade skjutningar fick regeringen att hösten 2019 bjuda in till parti- och blocköverskridande samtal för att nå en bred politisk uppgörelse om åtgärder mot gängkriminalitet. Dessa samtal, till vilka Sverigedemokraterna aldrig bjöds in, och vilka Kristdemokraterna, Liberalerna och Moderaterna

20 Sverigedemokraterna 2018.

21 Brå 2020.

22 Melin 2019.

23 Andersson et al. 2021.

lämnade, utmynnade i en 34-punkts lista som i huvudsak gick i ”straffande” riktning och föreslog nya repressiva åtgärder. Regeringen betonade återigen vikten av skärpta straff som åtgärdslösning, och framförde att den rödgröna regeringen, sedan den först tillträdde hösten 2014, hade ”tagit initiativ till fler än 50 straffskärpningar”.²⁴ De tre borgerliga partierna Liberalerna, Kristdemokraterna och Moderaterna deklarerade, den skärpta rättspolitik till trots, att de föreslagna åtgärderna var otillräckliga, och de föreslog efter att de lämnat överläggningarna med regeringen bland annat införande av anonyma vittnen och ytterligare skärpta straff.²⁵ Sverigedemokraterna, som hållits utanför regeringens samtal med de andra riksdagspartierna om gängbrottslighet och skjutningar, påstod att det var de som hade ”svaren mot gängvåldet”, och att regeringen å sin sida istället saknade ”grundläggande probleminsikt”.²⁶

I en artikel i *Dagens Nyheter* i november 2019 visade inrikesminister Mikael Damberg (S) på de av honom uppfattade skiljelinjerna mellan regeringens och Moderaternas uppfattning om hur gängvåldet kan minskas. Han framförde att 34-punktsprogrammet som regeringen presenterat också innehöll socialpolitiska satsningar i utsatta områden. Vidare menade Damberg att Sverige har ”ett lika akut behov av åtgärder som får färre unga män att välja ett liv som kriminell, som vi har av fler poliser och skärpta straff”, och att oppositionspartiet, till skillnad från regeringen, inte varit intresserade av socialpolitiska satsningar på bland annat skola och socialtjänst för att bryta nyrekryteringen till gängrelaterad kriminalitet. Damberg betonade att även såväl rikspolischef som lokala polischefer önskade dessa ”långsiktiga brottsförebyggande åtgärder”.²⁷ Moderaternas rättspolitiska talesperson hade i sin tur redan före Dambergs utspel hävdatt att de var överens med regeringen om de brottsförebyggande åtgärderna i programmet, men att de önskade än en skarpare rättspolitik, innehållande bland annat dubbla straff för gängkriminella och införande av visitationszoner.²⁸ Efter det har det gängrelaterade dödliga skjutvapenvåldet fortsatt att skörda offer, vilket återkommande resulterat i nya medialt uppmärksammade politiska utspel från såväl regering som opposition. I augusti 2021 presenterade Brå en undersökning om ”skillnader i brottslighet mellan personer med inrikes respektive utrikes bakgrund”.²⁹ Undersökningen visade, i likhet med flera tidigare studier, på invandrades överrepresentation. Vidare fick den stor medial och politisk uppmärksamhet. Exempelvis argumenterade justitieminister Morgan Johansson för fler förebyggande

24 Regeringen 2019a; Regeringen 2019b.

25 Carp et al. 2019.

26 Nyberg et al. 2019.

27 Damberg 2019.

28 Forsell 2019.

29 Brå 2021.

insatser emedan Sverigedemokraternas rättspolitiska talesperson Adam Marttinen hävdade att ”[k]riminaliteten i Sverige är i väldigt hög grad kopplad till en misslyckad invandringspolitik”.³⁰ Bara dagarna innan Brå-rapporten publicerades hade för övrigt den så kallade ”Gängbrottsutredningen” föreslagit omfattande straffskärpningar.³¹

De kriminalpolitiska utspelen har under senare år varit många, och konfliktnivån i den politiska debatten är idag hög. Men politiseringen av fältet brottslighet, och många av de lösningsförslag som lanserats under senare år, är ett område med lång tradition. Kriminalitet blev ett område för politiker och samhällsdebattörer att oroa sig över och göra politik på redan under det tidiga 1800-talet. Då, precis som nu, var det en marginaliserad underklass som stod i fokus för lagstiftarens och samhällsdebattörers intresse. Den uppfattades som samhällsfarlig, och skulle därför med repressiva åtgärder uppfostras för att passa in i det svenska samhället.

De samhällsfarliga i historisk belysning

”DEN FARLIGA UNDERKLASSEN” OCH SVERIGE SOM DET MEST DEMORALISERADE LANDET I EUROPA: BROTTSLINGAR OCH KRIMINALPOLITIK UNDER 1820–1840-TALEN

Redan tidigt under 1800-talet, då det fattiga agrara Sverige mödosamt började omvandlas till ett mer urbant industrisamhälle, var samhällsproblemet brottslighet i allra högsta grad i politikernas och sociala reformatörers blickfång. De tidigare många krigen var nu slut. Handeln växte, och industrialisering och urbanisering uppfattades som oroväckande fenomen som kunde spridas från kontinenten till Sverige. Dessutom hade folkmängden fördubblats på hundra år, och den höga befolkningstillväxten fortsatte. Den gamla samhällsordningen ansågs rubbad, och nya vetenskaper med nya lösningar på olika samhällsproblem var under framväxt. Synen på kriminella, och på lämpliga påföljder mot dessa, var under förändring.³²

När den så kallade ”sociala frågan”, som över tid kom att inrymma ett brett spektrum av olika sociala och politiska områden, uppmärksammades i svensk samhällsdebatt under 1820- och 1830-talet var ämnet brottslighet redan från början en del av den. Först hamnade den växande gruppen jordlösa proletärer i förgrunden för diskussionen. En rädsla för vad agrarproletariseringen och pauperiseringen kunde föra med sig, bland annat i form av ökad brottslighet, spreds bland samhällets ledande politiker och av författare och debattörer.

30 Wallberg 2021.

31 SOU 2021:68.

32 För djupare bakgrundsteckning se t. ex. Svedin 2015.

Historikern Birgit Petersson har visat att den svenska debatten om den sociala frågan var präglad av internationella, särskilt brittiska, förhållanden och diskussioner, och att den hade en betoning på den revolutionära fara industriproletariatet ansågs utgöra. Samtidigt var rädslan i Sverige förankrad i "lantlig mylla", då intresset under 1820- och 1830-talet främst riktades mot landsbygdsproletariatet och dess brottslighet och oskötsamhet. Samhällsfaran med stora grupper av obesuttna lyftes fram i debatten, och särskilt allvarligt ansågs det vara när jordbrukets underklasser begav sig till städer. Uppfattningar om att brottsligheten ökat kraftigt i Sverige upprepades ständigt av politiker och andra samhällsdebattörer.³³ Historikern Roddy Nilsson har visat på en liknande bakgrundskuliss som Petersson, och han påpekar att även olika politiska oroligheter och upplopp i början av 1800-talet förstärkte de styrandes övertygelse om massans farlighet.³⁴

Synsätten i tidens svenska samhällsdebatt låter sig väl exemplifieras med hjälp av ett par samtida inflytelserika skribenter. Juristen Claes Livijn, Fångvårdsstyrelsens generaldirektör, ansåg vid 1830-talets mitt att brottsligheten var på uppgång i Sverige, och att denna ökning berodde på "stegrad njutningslystnad" och en upplösning av de "patriarkala banden". Vidare menade han att det var städernas fattiga – som dock var sprungna från landsbygden – som låg bakom brotten.³⁵ Hans två företrädare på den högsta posten på Fångvårdsstyrelsen, Carl Axel Löwenhielm och Gustaf Fredrik Åkerhjelm, båda för övrigt med titeln "ordförande" istället för "generaldirektör", ansåg även de att samhällsbrottsligheten främst orsakades av brister i moralen hos landets fattiga.³⁶

Den svenska brottsligheten blev även internationellt uppmärksammas. Den brittiske författaren och politikern Samuel Laing lyfte i en skrift fram Sverige som det mest "demoraliserade" landet i Europa, och längst ned på hans moralskala över städer placerade sig Stockholm.³⁷ Liberalen Laings påstående brukades i Sverige av konservativa politiker och debattörer som stöd för förslag om fler repressiva åtgärder.³⁸ Andra författare, som Carl Jonas Love Almqvist och Gustaf Ekenmark, riktade också uppmärksamhet mot samhällsbrottsligheten. Precis som tidigare nämnda skribenter hävdade de att det var städerna som drabbades värst av den sönderfallande patriarkalismen och de jordlösa arbetarnas geografiska rörlighet.³⁹ Även en av landets mer kända akademiker, historikern Erik Gustaf Geijer, argumenterade i flera skrifter för att det var den

33 Petersson 1983; se även Svedin 2015.

34 Nilsson 2003: 107ff.

35 Livijn 1836; se även Lundgren 2003: 63.

36 Löwenhielm diskuterade straffproblematiken i Löwenhielm 1826 och i Löwenhielm 1839. Åkerhjelm diskuterade frågan i Åkerhjelm 1836; se även Nilsson 1999: 150ff. och 180ff.

37 Laing 1839.

38 Lundgren 2003: 103.

39 Almqvist 1914: 9ff.; Ekenmark 1843: 3ff.; se även Svedin 2015: 44f.

rörliga arbetarklassen som i huvudsak genomförde de många brotten i Sverige, och han lyfte fram den för tiden nya kriminalstatistiken för att belägga sitt påstående.⁴⁰ Geijer hävdade bland annat att:

Det egna och särskildt oroande för Sverige är, att detta inträffar med en mer än annorstädes rent landtlig befolkning, mest van vid fasta förhållanden, och som, nu satt på rörlig fot, utan fordna tiders afledande medel, måste finna dubbelt svår den omsorg för utkomma som Norden i allmänhet tungt nog ålägger sina barn. Och detta torde äfven vara en hufvudorsak till den dystrare färg som Sveriges brottmåls-statistik antagit.⁴¹

Patriarkalismens sönderfall och industrialismens uppkomst som orsaken bakom proletärernas brottslighet fortsatte under 1840-talet att betonas. Biskop Carl Adolph Agardh menade, egentligen före någon mer omfattande industrialiseringsprocess påbörjats i Sverige, att det var just industrialiseringen som gjorde arbetarklassen till fattiga brottslingar. Som åtgärdslösning föreslog han både fler och specificerade anstalter.⁴² Den radikale författaren Carl Wilhelm Bergman hävdade även han, utifrån sin läsning av den då högst moderna kriminalstatistiken, att städer och proletärer var överrepresenterade i brott. Vidare talade han om att Sverige var inne i en tid av "industriell förvirring".⁴³ I tidiga industristäder, som Eskilstuna och Norrköping, uppfattade olika myndigheter arbetarna som odisciplinerade och benägna till brott. Historikerna Björn Horgby och Lars Magnusson har båda visat att städernas politiker ansåg att arbetarklassen slogs och söp, och att arbetarkulturen var "bråkig".⁴⁴

Uppfattningar om ökad samhällsbrottslighet bidrog till att kriminalpolitiska förslag lades fram som bland annat syftade till att försöka öka religiositeten och minska superiet samt återupprätta hustavlän för den jordlösa, brottsbenägna underklassen.⁴⁵ Det dödliga våldet hade också ökat något i Sverige under 1840-talet. Dock uppmärksammades sällan i debatten att uppgången var tämligen liten, och det från en redan låg nivå.⁴⁶ Vidare har forskning visat att alkoholkonsumtionen snarare minskade än ökade i Sverige under 1800-talet. Detta i jämförelse med det föregående seklets konsumtion.⁴⁷ Överhetens oro

40 Geijer 1845: 321.

41 Geijer 1839: 113.

42 Agardh 1846: 15ff.; se även Svedin 2015: 46; Lundgren 2003: 204ff.; Petersson 1983: 47f.

43 Bergman 1848: 3f.

44 Magnusson 1988; Horgby 1986; Horgby 1993.

45 Nilsson 2008: 142; Wisselgren 2000: 36; Petersson 1983: 2ff.; Nilsson 2003; von Hofer 2011; Svedin 2015: 44.

46 von Hofer 2011; se även Svedin 2015: 44.

47 Johansson 2008.

för arbetarklassens superi, bråkighet och våldsamhet kan således betraktas utifrån termen moralpanik, och oron bör inte främst ses som grundad i några omfattande försämrade faktiska förhållanden.

Men likväl resulterade föreställningar om ett land i kristillstånd till skarpa kriminalpolitiska åtgärder, och under 1840-talet kom flera reformer i "liberal" riktning. Reformerna vilade alltså dels på antaganden om ökad samhällsbrottslighet, dels också på en tro om nya, och vetenskapligt baserade, uppfostringslösningars förträfflighet. Den klassiska straffrättsskolan, med idéer om ett humant straffrättssystem och uppfattningar om proportionalitet, rationalitet och avskräckning hade vid tiden börjat fått genomslag över Västeuropa och Nordamerika. Uppfostran och kontroll var viktiga delar i verktygslådan, och visade sig bland annat i fängelse- och utbildningsreformer. 1842 års folkskolestadga hade till exempel tydliga disciplinära ambitioner. Bland annat skulle kristendomskunskap ingjutas i de unga, för att göra dem skötsamma utifall föräldrarna misslyckades med sitt uppfostringsuppdrag. Som direkt anledning till de moderna fängelsernas byggnation lyftes just kriminalitetsutvecklingen i landet fram.⁴⁸ Fram till första världskriget byggdes fler än 50 fängelser i Sverige. 1833 och 1846 kom även nya försvarslöshetsstadgor, och i flera städer i Sverige började vid mitten av 1800-talet ett mer modernt polisväsende formeras, för att därefter expanderas. Fängelsestraff och fler poliser skulle, hoppades många, göra kriminalpolitiska underverk på den farliga underklassen.⁴⁹

Den nya kriminalpolitiken hade dock sina motståndare. Samtida konservativa politiker och debattörer brännmärkte ibland liberalernas "förbätteri", och menade att reformivrarna satte en orimlig tilltro till exempelvis folkskolans eller cellfängelsets uppfostrande verkan. Istället borde de inse att det var landsbygdsliv och ökad religiositet i samhället som bäst fungerade som kriminalpolitiska välgörare. Dessutom borde nya kropps- och skamstraff utvecklas. Detta menade till exempel den konservativa riksdagsledamoten Leonhard Rääf.⁵⁰

I den kriminalpolitiska diskussion som fördes årtiondena närmast före halvsekelskiftet 1850 framkommer motsättningar mellan dem som förespråkade ökad patriarkalism och religiositet och dem som istället förordade ett liberalt åtgärdspaket. Vidare fanns skillnader i uppfattningar om vad staten borde göra, och hur. Att det var omoraliska fattiga från under- och arbetarklassen som stod för brotten var däremot de flesta skribenter och debattörer överens om.⁵¹

48 Lundgren 2003: 9ff.; Nilsson 1999: 199.

49 Nilsson 1999; Nilsson 2008; Furuhausen 2004.

50 Lundgren 2003: 9; se även Svedin 2015: 47.

51 Svedin 2015: 47.

ARBETARKLASSEN OCH DEN FARLIGA MODERNITETEN: BROTTSLINGAR OCH KRIMINALPOLITIK UNDER 1850-1890-TALEN

Det omfattande lagstiftningsarbete som skedde under 1840-talet gjorde inte att den intensiva kriminalpolitiska debatten dog ut. Under andra delen av 1800-talet kom den jordlösa underklassen i än högre utsträckning än tidigare att flytta till städer och nya framväxande industrisamhällen. Men ännu vid mitten av 1800-talet var de svenska städerna små, och industrin sysselsatte fortfarande endast en liten del av den samlade arbetskraften.

Konservativa och liberala fortsatte under 1850- och 1860-talet att strida om hur brottligheten – som de uppfattade som mycket högre än tidigare – lämpligast skulle hanteras. Ofta var det de kringflyttande arbetarna, med sina osäkra anställningar, som debatten fokuserade på. Bondeståndets A.W. Swartling hävdade i riksdagen 1850/51 att det var ett faktum att brottligheten ökade kraftigt i Sverige, och han menade även att "[v]åra vackra fångelser hjälpa ej". Som flera andra debattörer vid tiden delade han in de fattiga i arbetsoförmögna och "lättjefulla", och påstod att det var den senare gruppen som låg bakom brottligheten. Fler ledamöter delade hans problembeskrivning, men förslaget om tvångsinrättningar som arbetshus för de lata avslogs ändock, kanske främst på grund av de omfattande kostnader dessa skulle medföra för staten.⁵²

Fattigdom, industrialisering och lösarbetarnas omoraliska leverne fortsatte att hamna i diskussionens centrum under 1850-talet, exempelvis i skrifter från biskop Agardh eller ecklesiastikdepartementets Olof Johan Hultgren.⁵³ Även "klassiska" åtgärdsförslag, som vikten av att verka för ökad religiositet i samhället, lanserades återigen. Ett exempel är en motion, som fick riksdagens gillande, av biskop Erik Fahlerkrantz och bondeståndets Efraim Larsson. De argumenterade för att verksamheter som använde sig av tillfällig arbetskraft ständigt ökade i antal i landet, och att huvudproblematiken låg i att arbetarna och deras barn "förvildats" på grund av bristen på "religionsvård":

Det, i den vilda hopen blandade antalet af uppväxande barn utaf de arbetarne åtföljdande hustrur och frillor lemnades att arta sig huru som helst och undervisades, med få undantag, i ingen annan skola än gudsförgätenhetens och styggelsens.⁵⁴

Förutom den oreda arbetarna ställde till utgjorde de en samhällsfara, menade förslagsställarna. Arbetarna, som enligt Larsson kunde "hänföras till den lägsta moraliska ståndpunkt", skulle nämligen kunna sprida sitt farliga beteende till resten av befolkningen, och därigenom hota hela det rådande samhällets

52 Riksdagens offentliga tryck. 1850/51 Bondeståndets protokoll 5: s. 321; samt 1850/51 Motioner Bd. 1, s. 487; Utskottet: samling 4, avdelning 1, nr 166, s. 18f.

53 Se exempelvis Hultgren 1855; Agardh & Ljungberg 1856: 4ff.; se även Petersson 1983: 69ff.

54 Riksdagens offentliga tryck. 1856/58 Motion Pr. 1, 120. Allmänna Besvärs- och Ekonomi-Utskottets Betänkande: samling 8, nr 30.

existens.⁵⁵ Flera riksdagsmän, som konservativa Carl Raab, instämde i kravet på mer religionsvård för arbetarklassen, emedan andra riksdagsmän, både från adeln och borgarståndet, förde fram den rikliga konsumtionen av alkohol, och inte bristen på religion, som den verkliga roten till det onda.⁵⁶

Arbetarklassen fortsatte i moraliserande ordalag att stämpas som kriminella, försupna och lata. Riksdagsmannen, boktryckaren och handelsmannen Johan Olof Sundvallson lade skulden, för vad han ansåg vara en olycklig samhällsutveckling, helt på arbetarna, och menade att de hellre försörjde sig på brott och tiggeri än på hederligt arbete. Han lade också förslag om att stoppa tillfälliga anställningar, för att arbetaren under längre tid skulle bindas till en arbetsgivare. Hos majoriteten i utskottet som behandlade motionen fanns dock inget större intresse av att hindra korta, osäkra anställningar, utan istället ansåg de att en mer adekvat åtgärdslösning var att verka för "arbetarklassens sedliga uppfostran".⁵⁷ Industrialiseringens betydelse för brottslighetens utveckling, och vilka kriminalpolitiska lösningar som skulle kunna fungera för att minska Sveriges uppfattade höga kriminalitet, fortsatte att vara föremål för mycket debatt under andra delen av 1800-talet. Nationalekonomen Gustaf K. Hamilton påstod att "familjelivvet" gått förlorat med samhällsomvandlingarna, och att "de industriella förhållandena med oafvislig nödvändighet måste framkalla hungerns, nödens och brottens gräsligheter". En av de lösningar han såg framför sig var att föreningsliv skulle kunna sammanföra arbetare och samhälle igen.⁵⁸ Däremot var Hamilton fast övertygad om att staten inte fick ingripa i "arbetarfrågan", då det var en fråga som samhällets så kallade enskilda sfär hade att sköta.⁵⁹ Denna klassiska liberalismens syn på statens verksamhetsområde kom att prövas med nödåren i slutet av 1860-talet. Flera debattörer ändrade då delvis uppfattning, och menade att staten måste ta ökat ansvar för fattigvård, särskilt i tider av hungersnöd. Andra menade istället att fattigdomsproblematiken överdrevs, och att det var omoraliskt leverne som njutningslystnad, ovilja till arbete och superi som gjorde att arbetare och arbetslösa vid 1860-talets slut i "fördubblat antal befolka fängelserna".⁶⁰

Efter det kriminalpolitiskt aktiva 1840-talet har ibland 1850- och 1860-talet uppfattats som en tid av kriminalpolitisk lågkonjunktur. Men värt att påminna om är dels att fängelse- och polisväsendet fortsatte att byggas ut, dels att en

55 Riksdagens offentliga tryck. 1856/58 Allmänna Besvärs- och Ekonomi-Utskottets Betänkande: samling 8, nr 30; se även Svedin 2015: 49f.

56 Riksdagens offentliga tryck. 1856/58 Ridd. och Adeln III, s. 350ff.; 1856/68 Borgareståndet II, s. 164ff.

57 Riksdagens offentliga tryck. 1859/60 Motion Bg. bil. 441.; 1859/60 Allmänna Besvärs- och Ekonomi-Utskottets Betänkande avd. 8, nr 64; 1859/60 Borgareståndets protokoll: 3, s. 604ff.

58 Hamilton 1865.

59 Hamilton 1865; se även Kilander 1991: 71ff.

60 Riksdagens offentliga tryck. 1868 FK I: s. 231ff.; 1868 AK I: s. 224ff.; 1869 AK III: s. 524ff.; se även Svedin 2015: 51f. och där anförd litteratur och källor.

ny strafflag antogs 1864. Den nya strafflagen minskade påföljderna i Sverige till i huvudsak tre, nämligen böter, fängelse och dödsstraff. Spöstraffet och kyrkoplikten hade avskaffats redan vid mitten av 1800-talet, och döds- och livstidsstraff blev med den nya lagen betydligt mer sällsynta påföljder än tidigare. Dessutom försvann landsförvisning som påföljd. Det berömda ”fängelse vid vatten och bröd” togs sedan bort från den svenska straffrepertoaren 1885.⁶¹

Den klassiska kriminologiska skolans tankar fick alltså genomslag på såväl kriminalpolitisk debatt som strafflag. Gamla konservativa lösningar, exempelvis om behovet av mer kyrka och landsbygdsliv för att kontrollera underklassen, fick fortsätta att ge vika för nya disciplinerings tekniker som i huvudsak förespråkades av liberaler. Staten fortsatte att investera – både ekonomiskt och ideologiskt – i utbyggt fängelsesystem och polisväsende. Det är därför en förenkling att betrakta 1850- och 1860-talet som kriminalpolitiskt tämligen händelselösa årtionden. Många tongivande liberala debattörer ansåg dock att det i förlängningen egentligen var näringsfriheten som skulle utrota fattigdomen och komma tillrätta med industrialiseringens och urbaniseringens avigsidor, som den dit hörande brottsligheten.⁶²

Under 1870-talet ökade industrialiseringen i Sverige i hastighet, även om den geografiska spridningen var ojämn. Befolkningen i städer och industriregioner steg. Sociala problem blev, precis som under 1840-talet, igen allt mer framträdande på den politiska dagordningen. Fokus riktades fortfarande mot arbetarklassen, vars uppfattade samlade samhällsfarlighet ansågs öka med klassens numerära tillväxt. Möjligheten att få igenom kriminalpolitiska förslag i ”uppfostrande inriktning” ökade med tvåkammarriksdagens införande 1866, vilket förändrade det politiska landskapet. En starkare socialliberal grupp i riksdagen växte fram, särskilt i andra kammaren, vilket bidrog till en ideologiskt tydligare debatt. Denna liberala grupp betonade ofta vikten av sociala reformer och en aktivare socialpolitisk stat, som till exempel genom nya uppfostringsanstalter eller försäkringslösningar skulle kunna hjälpa ”rättfärdiga” fattiga. Kammaren dominerades dock av landsbygdsrepresentanter, som ofta var skeptiska till ökade statliga utgifter. I likhet med första kammarens konservativa fortsatte de att förespråka kyrkans och de patriarkala bandens betydelse för samhällsordningen. Fortfarande var det dock arbetarklassen som uppfattades som ”de andra” av reformivrarna, men i centrum stod inte längre lantarbetarens utan stads- och industriarbetarens brottslighet och beteende. Konservativa röster fortsatte samtidigt att höras om att den egentliga boven i dramat var industrialiseringen. Samhällsutvecklingen hade, menade exempelvis godsägaren Richard Ehrenborg gjort att arbetarna riskerade att bli

61 Nilsson 2003: 143ff.

62 Svedin 2015: 52f.

”blottställde för faran att blifva laglöse sällar i den stora industriens tjänst”. Vidare hävdade Ehrenborg att:

Stora massor af menniskor hafva blifvit förflyttade från sina hem och sin vanliga omgifning, hvarigenom de undgått de helsosamma banden på sitt uppförande, som lågo i hemkretsens oafslåtliga uppmärksamhet. Den rikliga arbetsförtjensten, hvilken liksom kommit öfver dem utan deras egen förskyllan, och förr än de blifvit uppfostrade till en strängare känsla af ansvar, har – – uppeldat deras begär efter råa njutningar, de enda de kände, och grofva oordningar hafva uppstått, för hvilka ordningsälskande och oförvitliga medborgare blifvit offer. Samhällets skyddande förmåga har icke hållit jemna steg med utvecklingen af de brottsliga instinkterna, och våldsverkaren har kunnat i långa tider, kanske för alltid, undandraga sig lagens arm. Detta är ett ondt, som kommit i det godas släptåg, och som fordrar sina särskilda läkemedel.⁶³

I sitt inlägg i riksdagen om den grova brottslighetens uppgång i Sverige lade Ehrenborg ihop flera tidigare presenterade konservativa lösningsförslag, bland annat önskade han begränsa industrins arbetskraftsförsörjning och stärka kyrkans roll. Ur källmaterialet kan anas att Ehrenborgs, och de konservativas som instämde i hans problembeskrivning, verkliga oro hade att göra med att arbetare hade högre lön inom industrin än i jordbruket, vilket kunde orsaka problem till exempel för godsägare.⁶⁴ Den landsbygdsidealiserings som kan återfinnas hos konservativa riksdagsmän som Ehrenborg med flera är kännetecknande för det sena svenska 1800-talet. Flera författare, Gustaf Fröding och Selma Lagerlöf bland många fler, idylliserade livet på landet, medan andra, som August Strindberg och Viktor Rydberg, varnade för det farliga stads- och industrilivet.⁶⁵

Mot slutet av 1800-talet hade den sociala frågan i det närmaste helt blivit en industriarbetarfråga. Samtidigt började det stå klart för allt fler liberaler att fängelset inte blivit en framgångsrik kriminalpolitisk reformator, att den socialpolitiskt tillbakadragna staten inte var en framgångsmodell, samt att brottslighet var nära förknippad med fattigdom och alkoholmissbruk. Ny forskning hade också kommit om brottslighet och dess orsaker och möjliga lösningar. Delvis nya kriminalpolitiska åtgärder började därför diskuteras både inom och utom parlamentet. Diskussionsämnen var, för att nämna några: gemensamhets- och cellfångelsernas samt folkskolans tveksamma brottspreventiva framgångar;

63 Riksdagens offentliga tryck. 1875 MAK nr 1.

64 Riksdagens offentliga tryck. 1875 MAK nr 1.; 1875 AK III 24; Svedin 2015: 53f.

65 Se Svedin 2015: 55 och där anförd litteratur.

om nya specialiserade anstalter behövdes; avskaffande av brottsalstrande klasslagar; behov av restriktiv statlig alkoholpolitik; samt hur det urbana industrisamhällets många lösdrivare, prostituerade och alkoholister skulle tas om hand. Liknande diskussionsfrågor fanns vid denna tid på den politiska dagordningen i länder över hela Västeuropa och Nordamerika.⁶⁶ Flera lagförslag i disciplinerande riktning blev också verklighet. Nya fattigvårdsförordningar genomdrevs, och en ny lösdrivarlag kom 1885 att ersätta försvarslöshetsstadgan. Lösdrivarlagen syftade till, vilket bland andra Roddy Nilsson visat, att kontrollera och ge stöd för inkapacitering av utslagna och samhällsfarliga. Framförallt var den en klasslag, syftandes till att kontrollera arbetarklassen. Det var även det primära syftet bakom de tvångsarbetsinrättningar som mot slutet av 1800-talet började ersätta kronoarbetareskåren.⁶⁷ Den allvarliga brottsligheten fortsatte samtidigt att vara låg i Sverige. De flesta år inträffade färre än ett fall av dödligt våld per 100 000 invånare. Däremot blev antalet fylleri- och ordningsbrott fler. Detta berodde inte på ökat superi utan på att antalet poliser blivit fler, på att acceptansen för alkoholbruk minskade och på att alkoholkonsumtionen blev synligare då städer och industrisamhällen växte, och då gatan och krogen fick utgöra vardagsrum för arbetarklassen. Polismakten kunde följaktligen arrestera fler än tidigare.⁶⁸

Slutligen, de ovan beskrivna kriminalpolitiska föreställningarna, förslagen och lagarna måste även sättas i samband med samhällsvetenskapens etablering och den samtida höga tilltron till naturvetenskap. Två, delvis motstridiga, delvis kompletterande, kriminologiska skolbildningar gjorde entré även i Sverige i slutet av 1800-talet. Den ”italienska” (positivistiska) och den ”sociologiska” skolan vilade på natur- och samhällsvetenskapernas framflyttade positioner. Individualpreventiva behandlingslösningar, som uppfostringsinstitutioner för olika grupper, framhävdes som lämpliga åtgärder istället för de i Sverige nästan helt dominerande bötes- och fängelsestraffen. Övertygelsen ökade om att samhällsbrottsligheten kunde attackeras vetenskapligt. Kriminalpolitiskt kom decennierna strax före 1800-talet därför på många sätt att utgöra både en brytningstid och en formeringsperiod, som innefattade en förändrad syn på vad staten borde och kunde göra. Men vad som inte bröt mönstret från tidigare decennier var att det var arbetarklassen som i kriminalpolitisk debatt var den samhällsfarliga grupp som skulle uppfostras och disciplineras. Föreställningar om att industrisamhället var ett massbrottsamhälle, och förhoppningen som sattes till nya, vetenskapligt baserade, åtgärdslösningars pricksäkerhet, gjorde

66 Svedin 2015: 59ff.; Häthén 2004: 205ff.; Nilsson 2008: 155ff.; Nilsson 2003: 13; Björkman 2001.

67 Nilsson 2003, se främst s. 219.

68 von Hofer 2011; Johansson 2008; Franzén 1982; Svedin 2015; Nilsson 2003: 219.

att det kriminalpolitiska lagstiftningsarbetet i Sverige skulle komma att öka igen efter sekelskiftet 1900.⁶⁹

ALKOHOLISTER, LIGAPOJKAR OCH KRIMINALPATIENTER: NYA GRUPPER I KRIMINALPOLITISKT FOKUS UNDER 1900-1930-TALEN

Flera studier har analyserat olika "skötsamhetsprojekt" som hade arbetarklassen i fokus under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet. En del av dessa projekt kan betraktas som i huvudsak externa, exempelvis från överhetens och statens sida. Andra bör snarare ses som interna, där klassen försökte göra sig själv "skötsam" och laglydig, exempelvis för att visa de styrande på arbetaren som en samhällsansvarig och inte samhällsfarlig varelse. När arbetarklassen efter sekelskiftet 1900 av allt fler började uppfattas som på väg att disciplineras och passas in kom istället sociala reformatorers intresse att riktas mot andra grupper. Det var grupper som vanligtvis kom från industrisamhällets utkanter, till exempel lösdrivare, alkoholister, prostituerade och mentalpatienter. Alla dessa grupper hade varit föremål för statliga interventioner också under 1800-talet, men en förändrad syn på statens verksamhetsområde och den vetenskapliga utvecklingen inom den positivistiska och den sociologiska skolan, ledde till framväxten av nya tekniker, och intensiteten i disciplineringsförsöken ökade under 1900-talets fyra första decennier.

Precis som under 1800-talet uppfattades även under 1900-talets inledande decennier städer och industriförorter som inte endast kriminalitetsdrabbade utan även som kriminalitetsalstrande. I ett anförande i andra kammaren i riksdagen 1908 talade socialdemokraten, senare ecklesiastikministern, Värner Rydén om hur "industrialismen och storstadslifvet" ökade brottsligheten. Vidare påstod han, precis som hans partiledare Hjalmar Branting tidigare gjort, att det fanns individer som var "födda förbrytare".⁷⁰ Landets mest kände kriminalpolitiker, Johan Thyrén, delade åsikten om att en person kunde födas in i kriminalitet, och vid flera tillfällen talade även han om att brottsligheten uppnådde sitt "maximum i industricentra och framför allt i storstäderna."⁷¹ Även Stockholms borgmästare Carl Lindhagen var övertygad om att brottslighet var en del av det som han beskrev som "den industriella olyckan".⁷²

Stöd för åsikten om att industrisamhället var ett massbrottsamhälle kunde även hämtas från vetenskapssamhället. Framstående sociologer som Karl Marx, Friedrich Engels, Georg Simmel, Ferdinand Tönnies och Émile

69 Svedin 2015: 59ff. Om statens (förändrade) aktionsradie se bl. a. Torstendahl 1989; Kilander 1983; Kilander 1991. För kritik mot Kilanders och Torstendahls periodisering, se Edling 1991 eller Nilsson 1994.

70 Riksdagens offentliga tryck. 1908 AK II:30, s. 15ff.; Branting 1900. Se också Qvarsell 1993: 138ff.

71 Riksdagens offentliga tryck. 1912 FK III:28, s. 66f.; 1916 FK 42, s. 50f.

72 Riksdagens offentliga tryck. 1920 FK III:30, s. 13ff.

Durkheim presenterade alla årtiondena omkring sekelskiftet 1900 analyser som förknippade brottslighet med det urbana industrisamhället. I den samtida föreställningsvärlden fortsatte alltså industrialisering, folkomflyttningar och urbanisering att orsaka en för samhället hög och allvarlig kriminalitet. Denna uppfattning kan återfinnas hos politiker och samhällsdebattörer oavsett politisk färg. Liberaler, som Ernst Beckman och G.H. von Koch, rättspsykiatriker, som Frey Svensson och Olof Kinberg, rasbiologer, som Herman Lundborg, och vänsterpolitiker som Carl Lindhagen, Alfred Petrén eller Alva och Gunnar Myrdal berörde alla ämnet. Dock skilde de sig åt i synen på om brottslighet i huvudsak orsakades av defekter i individen eller i samhället.⁷³ Men, oavsett politisk hemvist blev alltså industrialisering och urbanisering – symboler för det ”moderna” – intimt förknippade med hög brottslighet.⁷⁴

Gemensamt för flera av de mer framträdande politikerna och debattörerna i början av 1900-talet var att de betonade statens aktiva ansvar för att minska brottsligheten. Framförallt är förändringen i synen på statens uppgifter uppenbar bland liberaler. Både Ernst Beckman och G. H. von Koch kom efter sekelskiftet att tydligt markera att de ansåg att en primär uppgift för staten var att tygla brottslighet.⁷⁵ För dessa liberaler var samhällsuppfostran ett sätt att undvika klasskonflikter. Fattigdom, kriminalitet och andra samhälleliga sjukdomar sågs som uppfostringsproblem, och social- och kriminalpolitik kunde därför flyta ihop. Uppfattade samhällsfarliga – som arbetsovilliga, återfallsförbrytare, alkoholister, prostituerade och ungdomsbrottslingar – skulle, menade de, få sin moraliska fostran genom en aktiv stats försorg. Dygder skulle ingjutas i dessa grupper med målet att skapa disciplinerade och kultiverade medborgare. Förslag om specialiserade anstalter för uppfostran av olika typer av avvikare och brottslingar hade för övrigt lanserats i den svenska riksdagen redan under första halvan av 1800-talet, och flera olika typer av skyddshem och anstalter för ungdomar hade också införts. Även den kraftiga utbyggnad som skett av fängelsesystemet hade ofta motiverats med uppfostransargument. 1902 års tvångsuppfostringslagar och 1913 års alkoholistlag, som för övrigt hade tydliga klass- och könsdimensioner, är också exempel på lagar som ledde till att mer specificerade vård- och uppfostringsanstalter byggdes i Sverige under 1900-talets två första decennier. Men det skulle bli först under mellankrigstiden som det ivriga kriminalpolitiska motionerandet i riksdagen om särskilda vård- och uppfostringsanstalter skulle krönas med stora framgångar. I början av 1900-talet fortsatte nämligen förslag på mer av tidsbestämda uppfostrans- och

73 Se Svedin 2015: 43ff.

74 Simmel 1995: 195ff.; Lindgren 1998.

75 Svedin 2015: 74; Sjögren 1997; Qvarsell 1995; Berge 1995.

behandlingspåföljder – istället för straff som böter och fängelse – att möta motstånd i riksdagen.⁷⁶

Inte bara arbetarna utan även deras barn uppmärksammades i ökad utsträckning åren omkring sekelskiftet 1900. Precis som de vuxna riskerade barnen och ungdomarna, ”det uppväxande släktet” att förvildas av livet i staden, menade flera debattörer. Bilder konstruerades av en för samhället särskilt kriminell grupp, ett ”dom” som utgjorde en samhällsfara. Inte minst bidrog massmedia till denna föreställnings stora spridning. Disciplinära strategier togs därför i ökad utsträckning i bruk för att hantera de kriminella unga och det så kallade ”ligapojksväsendet”. 1902 kom två lagar, tvångsuppfostranslagen och vanartslagen, som skulle öka möjligheterna för samhället att tvångsomhänderta barn och ungdomar som hade hamnat, eller riskerade att hamna, i kriminalitet. Därefter öppnades flera statliga uppfostringsanstalter för både pojkar och flickor runt om i landet.⁷⁷ Ungdomars brottslighet, eller beteenden som i förlängningen kunde göra att de riskerade att hamna i brottslighet, blev ett nationellt och statligt intresse, och det var alltså arbetarklassens barn som överklassens, högerens och kyrkans överdrivna rädsla riktades mot. Debatten om kriminella ungdomar, som behövde uppfostras av samhället, blossade upp igen under första världskrigets sista år, och sedan igen under 1930-talet. Särskilt uppmärksammat i relation till ungdomar blev under mellankrigstiden ”dansbaneeländet”. Nya disciplinära åtgärdslösningar lanserades för att tackla problemen.⁷⁸ Ungdomar under 21 år, som levde ”oordentligt, lättjefullt eller lastbart” skulle efter 1934 inte omfattas av lösdriverilagen utan istället behandlas av barnavårdsnämnder. 1935 infördes ungdomsfängelse för personer 18–21 år. Det var en i tidens anda inte tidsbestämd påföljd, utan kunde utsträckas i upp till 4 år. Grova brottslingar omfattades dock inte av lagen, utan för dem skulle även i fortsättningen påföljderna vara straffarbete eller vanligt fängelse. Året efter tog staten över ansvaret för de så kallade skyddshemmen, vilka senare bytte namn till ungdomsvårdsskolor.⁷⁹

Ytterligare några exempel ska få gestalta utvecklingen under det straffpolitiskt glada 1930-talet. När von Koch år 1931 diskuterade kampen mot fattigdom förordade han, vilket han gjort många gånger förut, ”hjälp-till-självhjälp” och ”isolering och oskadliggörande av obotliga, mindervärdiga defekta individer och samhällsparasiter samt systematisk fostran av sådana som äro förbättringsbara”.⁸⁰ Karl Schlyter, socialdemokratisk justitieminister, önskade i ett uppmärksammat tal 1934 ”avfolka fängelserna”, och diskuterade om inte

76 Björkman 2001; Svedin 2015; Sjögren 1997: 100ff.

77 Nilsson 2003: 247ff, 287ff.

78 Frykman 1988; Nilsson 2003: 247ff.

79 Nilsson 2003: 247ff.

80 Citerad ur Sjögren 1997: 9. Originalkälla är von Koch 1980.

ungdomar, småkriminella och alkoholister kunde tas om hand på annat sätt.⁸¹ Den individ- och behandlingsbetoning som brottslighetsdebatten successivt övergick i under 1900-talets fyra första decennier ledde till att arbetarklassen, vars kriminalitetsproblem i huvudsak 1800-talets diskussion handlat om, direkt försvann som kriminalpolitikens främsta målgrupp. Indirekt kan hävdas att under- och arbetarklassen ändock fortsatte att utgöra denna målgrupp, då de samhällsfarliga individerna i behov av behandling vanligtvis ansågs komma därifrån.⁸²

Under 1920- och 1930-talet blev fler beteenden klassade som avvikande, och därför underställda samhällelig kontroll, med internering som en möjlig åtgärd. Historikern Jenny Björkman har visat att detta kan ses som uttryck för social kontroll och disciplinering, men även som uttryck för socialpolitiska förbättringsambitioner riktade mot vissa grupper som ansågs vara särskilt utsatta. Detta innebär, enligt Björkman, att det alltså inte nödvändigtvis behövde finnas en motsättning mellan humanism och disciplinering hos de sociala reformatorerna.⁸³ Under mellankrigstiden byggdes också sinnessjukvården, eller mentalsjukvården som den kallades från 1930-talet, ut. Uppfattade sinnesslöa, kriminaldårar och degenererade blev grupper att hålla ett än strängare vakande öga på än tidigare, tillsammans med "klassiskt farliga" grupper som alkoholister, lösdrivare och prostituerade. Närmandet mellan fångvård och psykiatri visas i 1929 års sinnessjuklag. Klassificering och kategorisering av de intagna blev viktiga inslag i anstaltsverksamhet, emedan gruppen intagna både förändrades och ökade i storlek över tid. I början var det i huvudsak grovt kriminella som straffrifyklarades, men successivt blev antalet intagna som endast gjort sig skyldiga till lindriga brott fler. Expansionen av antalet straffrifyklarade – det vill säga personer som begått brott men bedömts vara sjuka och därför inte ansvariga för sina handlingar – ändrade inte det faktum att huvuddelen av dem hade manlig arbetarklassbakgrund.⁸⁴

En institutionaliseringsvåg, som skulle städa bort det gamla "lort-Sverige", drog över landet under mellankrigsdecennierna. Lagförslag som tidigare ifrågasatts, ibland kraftigt, och röstats ned fick nu brett stöd i Sveriges riksdag. Sociala reformatorer, som exempelvis paret Myrdal, talade om att kriminalitet och asocialitet skulle kunna lösas genom "utsvring" av odugliga individer och socialpolitiska reformer. I början av 1920-talet grundades i bred politisk enighet ett rasbiologiskt institut i Sverige. Rasbiologin hade även den vuxit fram som vetenskap i slutet av 1800-talet, och 1909 hade det svenska sällskapet för rashygien grundats. Vissa grupper, som mentalsjuka, lösdrivare, alkoholister

81 Nilsson 2003: 263.

82 Svedin 2015: 75.

83 Björkman 2001.

84 Nilsson 2003; Andersson & Nilsson 2009.

och prostituerade, bedömdes vara av sämre rasmässig kvalitet, och följaktligen var det dessa grupperas kriminalitet och farlighet som rashygieniska åtgärder riktades mot. 1934 antogs i Sverige en steriliseringslag, som skulle underlätta för staten att säkerställa att dåliga gener inte spreds vidare.⁸⁵

Under 1900-talets fyra första decennier utökades sålunda kriminalpolitikens aktionsradie. Det idoga lagstiftandet till trots så bör brytpunkten omkring 1900 beträffande det vidgade statliga kriminalpolitiska verksamhetsområdet inte överbetonas. Däremot skedde en betydlig hastighetsökning i genomförandet efter sekelskiftet, och särskilt då under mellankrigstiden. Samhällsskyddet prioriterades, och om de utpekade grupperna och personerna behandlades och uppfostrades, och på så sätt blev skötsamma och laglydiga, skulle inte bara de själva, utan hela samhället tjäna på att det. Staten grep alltså inte in bara av skäl som individuell omtanke eller samhällsskydd, utan även med argument om samhällsförbättring, då man var rädd för att degeneration kunde spridas. Många hade också att tjäna – politiskt, ekonomiskt eller vetenskapligt – på om samhället uppfattades som högkriminellt, och hela karriärer vilade på dessa antaganden.⁸⁶ De nya förslagen och lagarna mötte dock ibland motstånd, inte minst på grund av alla kostnader som var förbundna med den nya kriminalpolitiken. Fastän vård- och uppfostransinsatser betonades så hårt i den politiska debatten och av medicinare och socialvetare, skulle böter, följt av fängelse, därför fortsätta dominera som påföljder i Sverige.⁸⁷

TATTARE, UNGDOMSBROTTSLINGAR OCH NARKOMANER: KRIMINALPOLITISKA HOTBILDER OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG UNDER 1940-1980-TALEN

Efter andra världskriget fortsatte samhällets kamp mot grupper som antogs vara särskilt kriminellt belastade. Den kriminalpolitiska enigheten i riksdagen var stor decennierna närmaste efter 1940, och samhällets disciplineringsmekaniker riktades mot både nytillkomna och tidigare uppmärksammade grupper. Av de senare kom först ungdomsbrottslingar och så kallade "tattare" åter att bli föremål för lagstiftarens och ordningsmaktens intresse. Efter mitten av 1960-talet blev istället kriminalitet starkt förknippat med "knarkarna", och ett omfattande lagstiftningsarbete mot narkotika och en repressiv narkotikapolitik kom att känneteckna 1970- och 1980-talets svenska kriminalpolitik.

Igen visade sig alltså det svenska samhällets rädsla för det "främmande". Redan under 1800-talet hade myndigheter börjat intressera sig för hur resandefolket skulle kunna infogas i det svenska samhället. Ordet "tattare" användes i folkmun och av myndigheter nedsättande som en benämning på svenska

85 Nilsson 2003; Andersson & Nilsson 2009; Svedin 2015.

86 Se främst Björkman 2001, men även exempelvis Andersson & Nilsson 2009; Qvarsell 1993; Svedin 2015.

87 Om motstånd och påföljder, se t.ex. Svedin 2015; Björkman 2001; Andersson & Nilsson 2009.

resandefolket, som beskrevs som kriminella, våldsamma och ohederliga. Rädslan från det sena 1800-talet om degenerering accelererade under mellankrigstiden, och "zigenare" och "tattare" ansågs utgöra en ras som var i behov av att bli skötsam och samhällsnyttig.⁸⁸ I tidens nationalistiska och rasbiologiska anda beskrevs de som en särskilt svarthårig och mörkhyad ras, och förföljande och diskriminerande åtgärder som tvångssteriliseringar och omhändertagande av barn för omplaceringar, bland annat på uppfostringsanstalter, vidtogs.⁸⁹ Efter andra världskriget fortsatte förföljelsen. Exempelvis inträffade rena rasistiska kravaller mot resande i Jönköping 1948. I media skildrades "kampen" mellan stadens "svarta tattarbefolkning" och de vita "icke-tattarna". Föreställningarna om resande som en särskilt kriminellt och samhällsfarlig grupp fick inte bara utlopp på gatan, utan även i faktisk repressiv politik, innehållande bland annat registrering, polisövervakning och tvångsomhändertagande.⁹⁰

Den mest uppmärksammade och debatterade kriminalpolitiska frågan under 1940-1960-talet rörde ändå ungdomsbrottsligheten. Det var dock, som visats ovan, inte första gången ungdomar som en högkriminell grupp lanserades politiskt. Redan kring sekelskiftet 1900 hade det så kallade "ligapojksväsendet" tillägnats mycket av politikernas, debattörernas och myndigheternas intresse, och även under mellankrigstiden hade ungdomens fallenhet för kriminalitet fått stort utrymme i samhällsdebatten. En uppgång av viss brottslighet kunde också ses efter kriget, vilket oroadе sociala ingenjörer som trott att kriminaliteten skulle försvinna med ökad levnadsstandard och välfärdsreformer.⁹¹ I media skrevs om ungdomar som söp, stal och rymde från ungdomsanstalter. Vissa "ungdomsupplopp" uppmärksammades också, liksom "raggarna", som uppfattades som farliga och kriminellt belastade. Den nya ungdomskulturen – med ny musik, uteliv och bilism – kom alltså att förknippas med brottslighet. Kriminalpolitiskt lanserades därför ett antal utredningar, och flera lagförslag lades fram för att stävja ungdomens framfart. De nya kriminalpolitiska påföljderna fokuserade i huvudsak mot uppfostran och (yrkes)utbildning.⁹²

Även den nya stora samhällsfaran narkotikan relaterades till ungdomar och brottslighet. Redan på 1950-talet hade de så kallade knarkarna uppmärksammats av politiker och myndigheter. En undersökning år 1959 visade att 83 procent av missbrukarna var under 40 år, och att 27 procent av dem var kriminella.⁹³ Från 1960-talet och framåt blev allt mer av brottsligheten i Sverige relaterad till narkomaner. Det hot knarket och narkomanerna ansågs utgöra

88 Broberg & Tydén 1991: 149.

89 Ericsson 2013.

90 Ericsson 2013.

91 Andersson & Nilsson 2009; Tham 2018: 24; von Hofer 2011; om ligapojksväsendet, se även Kumlien 1997.

92 Andersson & Nilsson 2009: 82ff.

93 Björkman 2001: 34ff.

förde in Sverige på en mycket repressiv narkotikapolitisk bana.⁹⁴ Narkotikan uppfattades som något ”osvenskt”, och den förknippades med hippies och mods. Knarket kunde, menade den repressiva narkotikapolitikens förespråkare, resultera i en kulturkris som i sin tur kunde leda till en social smitta, rent av en samhällelig epidemi. Tvångsvård, särskilda polisenheter, kriminalisering av eget bruk och möjlighet att döma till fängelse för påverkan blev svenska recept för att hantera knarkarna. Författaren Magnus Linton är en av dem som målade diskuterat om inte den ”svenska narkotikapolitiska linjen” snarare än det motsatta resulterat i fler döda, gynnat kriminella grupper och ökat samhällsbrottsligheten.⁹⁵

Kriminologen Henrik Tham har hävdat att kriminalpolitik före mitten av 1960-talet var ett opolitiskt område, ett område där konsensus överlag rådde. Detta perspektiv har problematiserats av framställningen ovan, särskilt om man går längre tillbaka än 1940-talet.⁹⁶ Men under 1960-talet ökade tvisterna på det kriminalpolitiska området, om man jämför med decennierna närmast före. Framförallt högerpolitiker, såväl i Sverige som internationellt, började politisera området brottslighet.⁹⁷ Uppfattningar om att Sverige drabbades av importerad kriminalitet kan relateras till narkotikafrågans ökade uppmärksamhet och influenser från samtida amerikansk politisk debatt. Detta – tillsammans med en växande kritik mot social ingenjörskonst och välfärdsstatens tveksamma brottspreventiva framgångar samtidigt som kontrollteoretisk forskning började få både ökad uppmärksamhet och genomslag – öppnade upp för politisk konflikt gällande lag- och ordningsfrågor. Valet 1973 blev, menar Tham, det första riksdagsval där brottslighet blev en viktig fråga, och särskilt Moderata samlingspartiet gjorde partipolitik av ämnet. Den socialdemokratiska regeringen tillsatte efter valet en kommission, som skulle komma med konkreta förslag på hur brottsligheten skulle minskas. Dessutom inrättades Brottsförebyggande rådet (Brå) 1974.

Under den borgerliga regering, som tillträdde 1976, betonades – precis som under den föregående socialdemokratiska regeringen – vikten av att fortsätta minska frihetsstraffen, då de bland annat betraktades som nedbrytande för den enskilda individen och för kostsamma för samhället. Under de borgerliga regeringarna 1976–1982 kom strafflagen både att begränsas och utvidgas. Utvidgningar gällde till exempel för narkotika- och miljöbrott samt kvinnomisshandel. Samtidigt kom skarp kritik mot tidsobestämda påföljder och brottsbalkens behandlingsinriktning. Den nyklassiska straffrättsskolan betonade istället vikten av straff, avskräckning och proportionalitet, och

94 Linton 2015; Tham 2018.

95 Linton 2015.

96 Tham 2018: 20.

97 Tham 2018: 20f.

kriminologisk forskning visade på vikten av ökad social kontroll. Under de socialdemokratiska regeringarna 1982–1991 lyftes medborgarnas trygghet, våld mot kvinnor och sexualbrottslighet fram som särskilt viktiga områden. Brottsutvecklingen, särskilt beträffande vålds- och egendomsbrottsligheten, hamnade ofta i centrum i den kriminalpolitiska diskussionen. Fokus på brottslighets- och trygghetsfrågor gjorde riksdagsvalet 1991 delvis till ett ”lag- och ordningsval”.⁹⁸ Ungdomarna och knarkarna till trots, någon brottslighets- eller våldsepidemi var det inte fråga om. Exempelvis fortsatte det dödliga våldet i Sverige under perioden 1940–1990 att ligga kvar på mycket låga nivåer. Antalet mord och dråp varierade mellan som minst 0,6 fall och som mest 1,3 fall per 100 000 invånare, räknat i medeltal per år och i femårsmedeltal under dessa 50 år.⁹⁹

ORGANISERAD BROTTSLIGHET PÅ IMPORT: ÖSTSTATSMAFFIA OCH KRIMINELLA MC-GÄNG – HOTBILDER OCH KRIMINALPOLITIK 1990–2015

Även om 1970- och 1980-talet kännetecknas av ökad politisk oenighet och högre konfliktnivå på det kriminalpolitiska området har från omkring 1990 en än tydligare politisering skett. Samtidigt har också viktiga strukturomvändningar ägt rum, vilket alla påverkat föreställningar om brott och brottslingar i Sverige. De säkerhetspolitiska förhållandena förändrades, bland annat genom Sovjetunionens och östblockets fall och det svenska EU-medlemskapet. Medborgarnas socioekonomiska villkor har också de väsentligt omstöpts, bland annat på grund av den djupa ekonomiska 1990-talskrisen och en därefter med svenska mått mätt kvarvarande hög arbetslöshet samt genom nerdragningar i den offentliga sektorn och växande ekonomisk ojämlikhet. Även betydande demografiska förändringar har skett, med hög flykting- och arbetskraftsinvandring och fortsatt inflyttning till storstäder. Maktpolitiskt har socialdemokratins långa politiska dominans på riksplanet brutits, och Sverige har från 1991 fram till idag omväxlande haft borgerliga och socialdemokratiska regeringar. Dessutom har Sverige, som många andra länder i Europa, under denna period sett framväxten och etablerandet av högerpopulistiska partier, först i form av Ny demokrati och sedan i form av Sverigedemokraterna, och i högerradikala kretsar har brottslighet länge förknippats med invandring.¹⁰⁰ Tillsammans utgör detta en kontext som påverkat synen på brottslighet och brottslingar, på uppfattningar om kriminalitetens volym och struktur, samt på vilka kriminalpolitiska verklighetsbilder och lösningsförslag som presenterats i samhällsdebatten.

98 Tham 2018: 50ff.

99 von Hofer 2011: 16.

100 Om brottslighetsfrågan inom högerradikalism, se gärna exempelvis Rydgren 2010.

Redan under 1980-talet blev våldsbrottsligheten en allt viktigare politisk fråga, och valet 1991 blev, menar historikern Roddy Nilsson och kriminologen Robert Andersson, något av en "kriminalpolitisk vändpunkt", då Moderaterna gick till val bland annat på en kritik av Socialdemokraternas kriminalpolitik.¹⁰¹ Dessutom, i valrörelsen ställde Ny demokrati krav på hårdare straff och minskad flyktinginvandring, och invandrare beskrevs som orsaken till brottslighetens uppgång. Under den borgerliga regeringsperioden 1991-94 fortsatte politiseringen. Justitiedepartementet påstod att de renoverade "en förfallen kriminalpolitik", och politiken försköts "i en mer straffande riktning". Även i riksdagsvalen 1994, 1998 och 2002 fortsatte brottslighet att vara en framträdande fråga, om än inte alls en dominerande. Ny lagstiftning och lagändringar, i praktiken straffskärpningar, rörde bland annat kvinnofridskränkning, våldtäkt, sexköp, sexuella trakasserier, elektronisk övervakning, människohandel och hemliga tvångsmedel. Användningen av hemliga tvångsmedel motiverades främst med att de skulle ge möjlighet att förhindra grova våldsbrott och terrorism.¹⁰²

I valrörelsen 2006 blev brottslighet igen ett politiskt konfliktområde, och det borgerliga fyrapartissamarbetet Allians för Sverige hävdade inför valet att:

Sverige är inte längre det trygga land vi är vana vid. Brottsligheten breder ut sig och våldet blir grövre. Våldsbrotten ökar stadigt. Antalet anmälda våldtäkter och misshandelsfall har blivit fler och bidrar till bilden av ett allt mer förråat samhälle.¹⁰³

Under Alliansens regeringsperiod genomdrevs flera straffskärpningar, och särskilt grov våldsbrottslighet stod i fokus för lagstiftarna. Antalet poliser utökades, och en gemensam organisation för den svenska polismyndigheten skapades.¹⁰⁴ Redan innan dessa offensiva kriminalpolitiska satsningar lanserades hade för övrigt våldsbrottsligheten börjat minska i Sverige. Beträffande dödligt våld var denna minskning tämligen kraftig, och det från redan låga nivåer.¹⁰⁵

En grupp som lagstiftarnas intresse ofta riktats mot efter 1990 har varit de så kallade kriminella mc-gängen. Mc-gängen uppkom efter andra världskriget i USA, och de präglas enligt forskare av stark sammanhållning. Motviljan att samarbeta med polis är i normalfallet hög, och en person kan bli medlem i ett gäng exempelvis genom att begå brott. Den svenska föreningsfriheten gör dock att hela organisationer och grupper egentligen inte kan klassas som kriminella, utan brottslighet är enligt svensk lag att betrakta som ett individbeteende.

101 Anderson & Nilsson 2009: 149; se även Tham 2018: 60ff.

102 Tham 2018: 60ff.

103 Allians för Sverige 2006: 7.

104 Tham 2018: 73.

105 von Hofer 2011: 15ff.

Under mitten av 1990-talet och början av 2000-talet kom en konflikt kallad ”mc-kriget” – mellan mc-klubbarna Hells Angels och Bandidos – att skörda 12 liv i Sverige. Under 2010-talets andra halva försvann plötsligt mc-gängen från medias, polisens och politikernas fokus, då skjutningar i förorten istället fångade deras intresse. Detta trots att, enligt en forskningsrapport, nära 5 700 personer kan kopplas till kriminella mc-gäng och att de tillsammans utgör den största gruppen som ägnar sig åt organiserad brottslighet i Sverige. I rapporten visas också att huvuddelen av mc-gängens medlemmar är födda i Sverige, av svenskfödda föräldrar.¹⁰⁶ Kriminologen Janne Flyghed menar att riksdagen genomgående föreslagit repressiva åtgärder för att bekämpa den brottslighet mc-gängen ansetts orsaka. Som kriminalpolitiska lösningar har återkommande föreslagits att ge ”mer resurser till polisen, skärpa lagstiftningen samt expandera möjligheterna att använda straffprocessuella tvångsmedel, främst då dold avlyssning (buggning) och kameraövervakning”. Flygheds slutsats är att politiker, för att verka handlingskraftiga på det vaga området ”organiserad brottslighet”, i huvudsak har skapat sig en fiende.¹⁰⁷

Ett annat framträdande hot i kriminalpolitisk debatt i Sverige efter 1990 har utgjorts av den så kallade ”Öststatsmaffian”. Organiserad brottslighet har visserligen diskuterats tidigare i Sverige, men hotbilden framträder första gången tydligt i en analys från 1993 av Brå och Rikspolisstyrelsen.¹⁰⁸ Sveriges utsatthet – bland annat för narkotikasmuggling, terrorism och flyktingströmmar – ansågs av politiker från olika partier ha ökat i och med östblockets fall, EU-inträdet, och de därmed ”öppna gränserna”. Sammantaget ledde nya hotbilder och uppfattningar om brottslighetsökning till fortsatt straffrättsliga åtgärder, inklusive införande av nya tvångsmedel.¹⁰⁹ Mot slutet av 2010-talet har de tidigare uppfattade mycket kriminella och farliga mc-gängen, och till stor del även öststatsmaffian, försvunnit från politikernas och polismakts radar. Istället har de riktat all kraft mot annan gängrelaterad brottslighet, och då främst det förortsrelaterade skjutvapenvåldet, som man alltså försökt bemöta med repressiv kriminalpolitik i form av exempelvis straffskärpningar, övervakning och expansion av polisväsendet.¹¹⁰

106 Rostami et al. 2018. Om MC-gäng, se Flyghed 2019.

107 Flyghed 2019.

108 Andersson & Nilson 2009: 183.

109 Tham 2018: 93; Flyghed 2019.

110 Se gärna Wikén 2020.

Cirkeln sluts – Sverige igen som det farliga landet i norr

Precis som var fallet för drygt 180 år sedan, då britten Samuel Laings påstående om det demoraliserade Sverige spreds över landet, har den svenska kriminalpolitiska diskursen under senare år igen påverkats av utländska samhällsdebattörer och politiker. I internationell media har högerradikala politiker länge talat om ett Sverige i förfall. Sverige har, menar de, på kort tid fått sådana allvarliga kriminalitetsproblem, orsakade av invandring, att det tagit landets egna politiker med förvåning. Ett par exempel ska få gestalta detta utländska intresse för svensk brottslighet. I slutet av augusti 2017 besökte den dåvarande norska invandrings- och integrationsministern Sylvi Listhaug (Fremskrittspartiet) förorten Rinkeby för att bilda sig en uppfattning om hur Norge ska göra för att inte riskera att ”hamna i samma situation” som Sverige.¹¹¹ Innan besöket hade hon skrivit en artikel i *Aftonbladet*, där hon varnade för den utveckling Sverige genomgått. Listhaug skrev: ”Länge har jag och andra politiker i Norge varit bekymrade för utvecklingen i vårt kära grannland Sverige. Rapport efter rapport har blivit nedtystad, men de visar alla en skrämmande utveckling. Denna utveckling vill vi inte ha i Norge”.¹¹² Ministern fortsatte artikeln med att definiera uttrycket ”det svenska tillståndet”, vilket hon också själv använde sig av:

”Det svenska tillståndet” är i mina ögon laglösa områden som har kommit ut av okontrollerad in[n]vandring och dålig integration. Det är områden där polisen inte har kontroll och tryggheten är starkt reducerad på grund av kriminella gäng, mord på öppen gata, bilbränder och stenkastning. Andra lagar än de svenska regerar i dessa områden.¹¹³

Listhaugs besök var föranlett av en ledarartikel i *Aftonbladet* från slutet av juni 2017. I ledaren hävdades att högerpartier i den pågående norska valrörelsen gjort Sverige till ”ett slagträ, och då särskilt uttrycket ’det svenska tillståndet’”. I artikeln uppmanades minister Listhaug och andra norska politiker att våga sig över gränsen och själva besöka en svensk förort.¹¹⁴ Uttrycket ”det svenska tillståndet” förefaller vara tämligen väl bekant i norsk politik och samhällsdebatt. Trots detta var det i det närmaste okänt i Sverige före sommaren 2017. Sveriges statsminister Stefan Löfvén (S) fick, till exempel, vid ett besök på norska Arbeiderpartiets landsmöte i april 2017, en fråga om ”det svenska tillståndet”. Denna fråga kunde han inte besvara, då han påstod sig aldrig hört uttrycket

111 Listhaug 2017.

112 Listhaug 2017.

113 Listhaug 2017.

114 Sima 2017.

förut. Författaren och juristen Anne Holt, tidigare även norsk justitieminister (Arbeiderpartiet) redde ut saken för statsministern och andra svenskar. Hon förklarade, i en artikel i *Dagens Nyheter*, att en sökning på ”det svenska tillståndet” på internet i Norge resulterade i över 300 000 träffar. Vidare visade Holt att föreställningen om att Sverige haft en negativ kriminalitetsutveckling på grund av hög invandring inte alls var ny i Norge, utan att den gick att spåra tillbaka till tidigt 1990-tal. I Norge varnades då för flyktingar från Balkan, och för den fara och brottslighet de ansågs orsaka. En talare i Stortinget krävde bland annat att Norge skulle införa visumtvång på resenärer från det östra grannlandet, då han menade att Norge annars riskerade att drabbas av ”det svenska tillståndet”. Uttrycket fortsatte därefter att användas av diverse norska debattörer från olika politiska högergrupper. Trots detta dröjde det alltså till sommaren 2017 innan det på allvar uppmärksammades i Sverige.¹¹⁵

Även i politiska kampanjer och valrörelser från högerpopulistiska och nationalistiska partier i andra europeiska länder, exempelvis Tjeckien, Polen och Ungern, har en likartad bild av Sverige som i Norge förmedlats. I tjeckisk media påstods Sverige på kort tid ha gått från noll brottslighet till kaos.¹¹⁶ I Polen hävdade år 2015 partiledaren för det styrande partiet Lag och Rättvisa, Jaroslaw Kaczynski, att det fanns 54 områden i Sverige där sharia-lagar rådde,¹¹⁷ emedan Ungerns premiärminister Viktor Orban påstod att Sverige hade flest våldtäkter, i relation till folkmängd, i världen, samt att detta var orsakat av muslimsk invandring och att Sverige hade många ”no-go zoner”, dit polisen inte vågade sig.¹¹⁸

Även från andra sidan Atlanten kom Sverige att lyftas fram som ett varnande exempel på ett land som utvecklats i fel riktning. Den amerikanske presidenten Donald Trump antydde att det fanns ett klart samband mellan invandring och brottslighet, och förde fram Sverige som ett varnande exempel som bekräftade hans tes. I ett tal i Florida i februari 2017 uppmanade han åhörarna att ”look at what’s happening last night in Sweden. Sweden, who would believe this. Sweden. They took in large numbers. They’re having problems like they never thought possible”.¹¹⁹

Den Sverigebild som förmedlats av högerpopulistiska grupperingar i Europa och USA har fokuserats mot brottslighet och invandring. Detta synsätt har på senare år också fått starkt fotfäste i den allmänpolitiska debatten i Sverige, och spridits långt utanför högerpopulistiska kretsar. Detta trots att invandres

115 Holt 2017.

116 SVT 2017; Svensson 2017.

117 Holender 2015.

118 Nevéus 2018; Wendick 2018.

119 BBC 2017.

överrepresentation i brottslighet minskat över tid.¹²⁰ Invandringen till Sverige har varit hög, i jämförelse med tidigare perioder, från 1990. Våldet i Sverige minskade samtidigt i det närmaste kontinuerligt från 1990 fram till 2014, då ökningen av det dödliga skjutvapenrelaterade våldet bröt den långa nedgången av dödligt våld i Sverige.¹²¹ Samtidigt, vilket även nämndes inledningsvis, bör påminnas om att strukturen på våldet förändrats under 2010- och början på 2020-talet, förenklat från alkoholrelaterat gatu- och familjevåld till gängvåld, innehållande bland annat dödsskjutningar och sprängningar.¹²²

Avslutning och sammanfattande diskussion

Kriminalitet har under 2000-talet blivit ett av de mest omdiskuterade ämnena i svensk samhällsdebatt. Den politisering av politikområdet kriminalitet som idag kan ses är dock inte, vilket ibland hävdats, något relativt nytt fenomen i Sverige, utan kriminalpolitik blev ett politiskt konfliktområde redan under tidigt 1800-tal. Denna artikel har gestaltat de långa linjerna bakom dagens svenska kriminalpolitik samt föreställningar om brottslighet och samhällsfarliga grupper. I artikeln har visats dels att kriminalpolitik i 200 år varit ett, och ofta kraftigt, politiserat område, dels att vissa lösningsförslag, med ojämna mellanrum, återkommit i kriminalpolitisk debatt, dels att vilka grupper som betraktats som samhällsfarliga och högkriminella varierat över tid. De represiva kriminalpolitiska åtgärdsförslag som idag inte bara diskuteras utan som även läggs på riksdagens bord är i de flesta fall inte alls särskilt moderna. Tvärtom har många av de föreslagna åtgärderna presenterats flera gånger förr under Sveriges långa omvandling från fattigt agrarsamhälle till välmående (post)industriell ekonomi.

Under 1800- och det tidiga 1900-talet fick frågan om brottslighetens utveckling – och olika förslag för att bota samhället från vad som uppfattades som moraliska eller sociala, och senare även biologiska, sjukdomar – stort utrymme såväl på lokal som på nationell politisk nivå i Sverige. I samhällsdebatten uttrycktes vanligtvis negativa uppfattningar om brottslighetens utveckling i förhållande till industrialiserings- och urbaniseringsprocesserna. Cellfängelsets införande och polisväsendets expansion blev under andra halvan av 1800-talet viktiga kriminalpolitiska reformer. Under det tidiga 1900-talet antogs en rad annan social- och kriminalpolitisk reformlagstiftning, som exempelvis uppfostrans-, internerings-, steriliserings- och förvaringslagar. Vidare avskaffades dödsstraffet och ändringar i strafflagen skedde flera gånger. Mellankrigstiden blev en tid för betydande förändringar i det svenska påföljdssystemet, men

120 Sarnecki 2019; Bäckman et al. 2021; Brå 2021. Se även Engellau 2019.

121 Sarnecki 2019.

122 Sarnecki 2019; Brå 2019; Brå 2021.

initiativen till dessa reformer hade tagits redan under sent 1800-tal. Dessutom ökade i Sverige från början av 1900-talet den politiska enigheten om den nya kriminalpolitikens förträfflighet.

Som stöd för åtgärdsbatteriet återopades samhällsvetenskaplig och medicinsk forskning om behovet av individualpreventiva uppfostranslösningar. Bland annat rättspsykiatriker, rasbiologer och "läkarpolitiker" kom tillsammans att utforma en ny kriminalpolitik, riktad mot industrisamhällets "botensats". Den repressiva kriminalpolitiken och de nya institutionerna tog sig an exempelvis barn, ungdomar, alkoholister, lösdrivare, prostituerade, återfallsförbrytare samt så kallade sinnessjuka och kriminaldårar, och "lösarbetarna" och arbetarklassen försvann från lagstiftarens fokus. Även om den individualpreventiva inriktningen gjorde att den svenska straffpaletten utökades väsentligt vid denna tid bör påminnas om att böter, följt av fängelse, fortsatte att utgöra de dominerande påföljderna även under 1900-talets första fyra decennier, och att den delvis nya påföljdsrepertoaren inte heller den lyckades göra polisen arbetslös. Dessutom ansåg många politiker, särskilt de till vänster, att det var socialpolitiska reformer som både på sikt skulle minska, kanske till och med utrota, den massbrottslighet industrisamhället uppfattades lida av.

Tidens individualpreventiva inriktning ska följaktligen inte överbetonas. Med välfärdsstatens utbyggnad decennierna efter andra världskriget blev frågor om till exempel vård, straff, individualprevention, allmänprevention och straffvärdesprincipen centrala. Men det kriminalpolitiska området präglades dock kanske just under de två decennierna närmast efter 1945 mer av konsensus än av konflikt. Olika "experter" fick då fortsatt stort utrymme att, tillsammans med välfärdsstatens byråkrater och politiker, forma området. Under det sena 1960-talet steg konfliktnivån inom politiken, och kriminalpolitik kom under 1970-talet igen att alltmer bli ett område för politiker att profilera sig på. Samtidigt började angloamerikansk kontrollteoretisk forskning få genomslag politiskt även i Sverige.

Från slutet av 1980-talet blev kriminalpolitik ett än hetare debattämne i riksdagen och i media, kanske främst på grund av den tydliga politisering av ämnet som skedde, först av Moderaterna och sedan av högerpopulistiska partier. Nu började också invandrarna att utmålans som en särskilt kriminell grupp, tillsammans med de så kallade mc-gängen och öststatsmaffian. Under 2000-talet, och särskilt sedan "flyktingvågen" 2015 har brottslighetsdebatten i det närmaste helt riktats mot den stora och ytterst löst sammansatta gruppen "invandrare". Kriminalpolitik diskuterats nu vanligtvis tillsammans med invandrings- och integrationspolitiska frågor, och ett omfattande åtgärdsbatteri har presenterats av politiker för att visa handlingskraft mot gängbrottslighet och skjutvapenvåld. Olika repressiva lösningar, som många prövats tidigare med ringa framgång i svensk kriminalpolitisk historia, föreslås återigen. Det svenska samhällets uppfattade höga brottslighet dominerar i det närmaste

helt den politiska och massmediala debatten i Sverige år 2021. Brottslighet och invandring har blivit centrala politiska frågor för väljarkåren och valet 2022 har följaktligen alla förutsättningar att bli ett utpräglat "lag- och ordningsval".

"Kriminalitetsfrågan" har alltså ända sedan det tidiga 1800-talet varit en del av ett större fält. Den uppfattade allvarliga samhällsutvecklingen och stigande kriminaliteten har över tid ansetts orsakats av exempelvis sekularisering, urbanisering, industrialisering, fattigdom, psykisk ohälsa, invandring, alkohol- eller narkotikamissbruk. Beroende på period har den kopplats ihop med andra politikområden, som till exempel socialpolitik, drogpolitik eller integrationspolitik. Även vilka grupper som ansetts vara särskilt kriminellt belastade och därmed utgjort det främsta samhällshotet har varierat kraftigt över tid. Den agrara underklassen, industrisamhällets arbetare, psykiskt sjuka, ungdomar, alkoholister, narkomaner eller invandrare är exempel på grupper som betraktats som samhällsfarliga, och därmed i behov av skarpa repressiva åtgärder.

Förslagen på åtgärdslösningar har varierat kraftigt över tid. Det har växelvis handlat om behov av mer religion och landsbygdsliv, fler poliser och fängelser, hårdare straff, utbildning och fostran, fattigdomsbekämpning, förbud mot alkohol eller krafttag mot narkotika. Ibland har utvecklingen under de två sekel artikeln belyst påstått ha gått ifrån en snävare "straffpolitik" till en bredare "kriminalpolitik", men det fanns som visats många "bredare" kriminalpolitiska förslag, som behov av vård och kamp mot droger, även under 1800-talet, och under 1900- och 2000-talet är det enkelt att finna många åtgärdslösningar i mer "straffande" än "vårdande" riktning. Det finns därför skäl att använda begreppet "kriminalpolitik", och inte "straffpolitik" även vid analys av föreställningar och åtgärdsförslag under 1800-talet. Däremot, förenklat, kan utvecklingen under de 200 år som här varit föremål för diskussion sägas ha rört sig från betoning på straff till betoning på vård och uppfostran till idag betoning på straff igen.

Avslutningsvis, kriminalpolitik har under hela det moderna Sveriges historia varit föremål för politisk diskussion och konflikt. Detta bör egentligen inte betraktas som särskilt anmärkningsvärt. Eftersom kriminalitet per se utgör ett politikområde har det självklart varit fritt fram att även förut politisera det, och så har även skett. Få frågor berör också medborgarna så mycket som exempelvis stölder, våld och sexualbrott, och det vore förvånande om det då även i äldre tider inte skulle ha funnits politiker och debattörer som försökt vinna röster och stöd på medborgares oro. Däremot har tonläget i debatten alltså varierat över tid, liksom vilka grupper som uppfattats som särskilt samhällsfarliga och tärande på samhällskroppen. Vanligtvis har brottslighetens utveckling och olika gruppers farlighet och brottsbenägenhet kraftigt överdrivits, samtidigt som det förflutna har idylliserats, och ofta har överhetens moraliserande gällt fenomen vars bakomliggande orsaker kunnat sökas i faktorer som ojämlikhet, drogmissbruk, fattigdom eller segregation.

Svensk kriminalpolitisk debatt kan alltsedan tidigt 1800-talet betraktas i termer av moralpanik och alarmism, och den diskussion som förs idag är således inte särskilt nyskapande sett ur ett historiskt perspektiv. Vilken inriktning svensk kriminalpolitik än har haft har åtgärderna alltid riktats mot marginaliserade grupper, vilka också varit de som tillägnats polismaktens intresse och befolkat fängelser och andra institutioner. Idag föreslås igen kriminalpolitik i tydlig repressiv riktning, som exempelvis vikten av längre och hårdare fängelsestraff, för att åtgärda Sveriges uppfattade höga brottslighet, åtgärder som en majoritet av kriminologiska forskare bedömer vara mindre framgångsrika.¹²³ Många kriminalpolitiska repressiva reformer i Sverige under de senaste 200 åren har varit i det närmaste verkningslösa för att minska samhällsbrottsligheten, och av historien att döma kommer troligtvis även dagens föreslagna kostsamma satsningar också att så bli, även om de kanske kan ge politiskt opinionslyft. Det är hög tid att dagsaktuella kriminalpolitiska förslag sätts in i och problematiseras utifrån en längre historisk kontext.

Litteraturförteckning

- Agardh, Carl Adolph, 1846. *Arbetsklassens förändrade ställning orsaken till tilltagandet af vanvårdade barn. Tal hållet vid Wermländska föreningens för vanvårdade barn första sammanträde den 16 mars 1846*. Karlstad: Jac. Lundberg.
- Agardh, Carl Adolph & Ljungberg, C.E., 1856. *Försök till en statsekonomisk statistic öfver Sverige. Andra delen. Andra häftet*. Karlstad.
- Allians för Sverige, 2006. *Ett tryggare Sverige – Förslag från Allians för Sveriges rättspolitiska grupp*, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:01aAqJKxbCQJ:www.mynewsdesk.com/se/pressroom/folkpartiet/pressrelease/download/resource_attached_pdf_document/26772+&cd=1&hl=sv&ct=clnk&gl=se&client=firefox-b-d>, hämtad 2021-09-10.
- Almqvist, Carl Jonas Love, 1914. *Svenska fattigdomens betydelse*. Stockholm: Bonnier.
- Andersson, Felix, Demker, Marie, Mellgren, Caroline & Öhberg, Patrik, 2021. "Kriminalpolitik – lika hett som man kan tro", i Andersson, Ulrika, Carlander, Anders, Grusell, Marie & Öhberg, Patrik (red.), *Ingen anledning till oro (?)*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Andersson, Robert & Nilsson, Roddy, 2009. *Svensk kriminalpolitik*. Malmö: Liber.
- BBC, 2017. "Sweden to Trump: What happened last night?", BBC, 2017-02-19, <<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-39020962>>, hämtad 2021-09-10.
- Berge, Anders, 1995. *Medborgarrätt och egenansvar. De sociala försäkringarna i Sverige 1901–1935*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergman, Carl Wilhelm, 1848. *Den sociala frågan*. Stockholm: Lundberg.
- Björkman, Jenny, 2001. *Vård för samhällets bästa. Debatten om tvångsvård i svensk lagstiftning 1850–1970*. Stockholm: Carlsson.

123 Doob et al. 2013. Författarna hävdar exempelvis (på s. 3) att: "At this point, we think it is fair to say that we know of no reputable criminologist who has looked carefully at the overall body of research literature on "deterrence through sentencing" who believes that crime rates will be reduced, through deterrence, by raising the severity of sentences handed down in criminal courts".

- Branting, Hjalmar, 1900. "Revision af vårt straffsystem!", *Socialdemokraten* 21/5 1900.
- Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias, 2005. *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige*. Stockholm: Gidlund.
- Brå, 2019. *Sveriges officiella statistik. Kriminalstatistik 2018. Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2018*, <https://www.bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70e50a0/1553781831679/Sammanfattning_D%C3%B6dligtv%C3%A5ld_2018.pdf>, hämtad 2021-09-10.
- Brå, 2020. *Nationella trygghetsundersökningen 2020. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*, <https://www.bra.se/download/18.7d27ebd916ea64de5306cd13/1606479595116/2020_8-Nationella_trygghetsundersokningen_2020.pdf>, hämtad 2021-09-10.
- Brå, 2021. *Rapport 2021:9. Misstänkta för brott bland personer med inrikes respektive utrikes bakgrund*, <https://www.bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa70f6df/1630415991246/2021_9_Misstankta_for_brott_bland_personer_med_inrikes_respektive_utrikes_bakgrund.pdf>, hämtad 2021-09-10.
- Burchell, Graham, Gordon, Colin & Miller, Peter (red.), 1991. *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Bäckman, Olof, Estrada, Felipe, Nilsson, Anders & Sivertsson, Fredrik, 2021. "Criminal convictions and immigrant background 1973–2017 in Sweden – have differences increased or declined?", *Nordic Journal of Criminology*, 2021-03-15, <<https://doi.org/10.1080/2578983X.2021.1900038>>, hämtad 2021-09-10.
- Carp, Ossi, Carlsson Tenitskaja, Alexandra, & Jakobsson, Hanna, 2019. "M, KD och L lämnar krimsamtalen", *Dagens Nyheter*, 2019-09-21, <<https://www.dn.se/nyheter/politik/m-lamnar-krimsamtalen>>, hämtad 2021-09-10.
- Cohen, Stanley, 1972. *Folk Devils and Moral Panics*. London: Paladin.
- Damberg, Mikael, 2019. "Moderaterna är ointresserade av orsakerna till gängvåldet", *Dagens Nyheter*, 2019-11-02, <<https://www.dn.se/debatt/moderaterna-ar-ointresserade-av-orsakerna-till-gangvaldet/>>, hämtad 2021-09-10.
- Doob, Anthony N., Webster, Cheryl Marie & Gartner, Rosemary, 2013. "Issues related to Harsh Sentences and Mandatory Minimum Sentences: General Deterrence and Incapacitation Research Summaries. Compiled from Criminological Highlights", *University of Toronto: Centre for Criminology & Sociolegal Studies*, <Issues related to Harsh Sentences and Mandatory Minimum Sentences: General Deterrence and Incapacitation (utoronto.ca)>, hämtad 2021-09-10.
- Edling, Nils, 1991. "Den organiserade kapitalismen: recension av Svenbjörn Kilander, Den nya staten och den gamla: En studie i ideologisk förändring", *Häftan för Kritiska Studier*, vol. 24.
- Ekenmark, Gunnar, 1843. *Läsning för det oerfarna och mindre upplysta folket, samt varning till landets ungdom för dryckenskap, flärd, brott och fattigdom, äfvensom för ingäendet af obetänksamma ägtenskap*. Stockholm: Deleen.
- Engellau, Patrik, 2019. *Invandring och brottslighet – ett trettioårsperspektiv*. Förrapport från Stiftelsen Det Goda Samhället, <<https://detgodasamhalletdotcom.files.wordpress.com/2019/06/rapport-om-invandring-och-brottslighet.pdf>>, hämtad 2021-09-10.
- Ericsson, Martin, 2013. "'Ut med er tattare, vi ska döda er!': Jönköpingskravallerna 1948 och det dubbla utanförskapet", i Holmlund, Sofia & Sandén, Annika (red.), *Usla, elända och arma: samhällets utsatta under 700 år*. Stockholm: Natur & Kultur.

- Flyghed, Janne, 2019. "Konsten att skapa en fiende. Hur 'MC-kriget' 1994-1997 blev organiserad brottslighet, i Heber, Anita & Roxell, Lena (red.), *Att odla kriminologi. Perspektiv på brott och utsatthet, Festskrift till Eva Tiby*. Stockholm: Kriminologiska institutionen.
- Forsell, Johan, 2019. "Människor skjuts ihjäl – ni står handfallna", *Aftonbladet*, 2019-09-25, <<https://www.aftonbladet.se/debatt/a/Vbkzvp/manniskor-skjuts-ihjal--ni-star-handfallna>>, hämtad 2021-09-10.
- Foucault, Michel, 1987. *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Foucault, Michel, 2002. *Sexualitetens historia Bd 1 Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, Michel, 2010. *Säkerhet, territorium, befolkning*. Stockholm: Tankekraft.
- Franzén, Mats, 1982. "Gatans disciplinering", *Häftet för kritiska studier*, nr 5 1982.
- Frykman, Jonas, 1988. *Dansbaneländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Furuhagen, Björn, 2004. *Ordning på stan: Polisen i Stockholm 1848 – 1917*. Stockholm: Symposion.
- Garland, David, 1990. *Punishment and modern Society. A Study in Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Garland, David, 2001. *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Geijer, Erik Gustaf, 1839/1853. "Fattigvårds-frågan" (1839), i Geijer, Erik Gustaf, *Samlade skrifter. Förra afdelningen. Sjette bandet* (1853). Stockholm: Norstedt.
- Geijer, Erik Gustaf, 1845/1853. "Om vår tids inre samhällsförhållanden" (1845), i Geijer, Erik Gustaf, *Samlade skrifter. Förra afdelningen. Sjette bandet* (1853). Stockholm: Norstedt.
- Hamilton, G.K., 1865. *Om arbetsklassen och arbetare-föreningar*. Lund.
- Hedin, Marika, 2002. *Ett liberalt dilemma. Ernst Beckman, Emilia Broomé, G H von Koch och den sociala frågan 1880–1930*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Helmores, Edward, 2017. "White House says Trump's Sweden comment referred to 'rising crime'", *The Guardian*, 2017-02-20, <<https://www.theguardian.com/us-news/2017/feb/19/trumps-sweden-comment-referred-to-rising-white-house-says>>, hämtad 2021-09-10.
- Hirdman, Yvonne, 1989. *Att lägga livet till rätta: studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlsson.
- von Hofer, Hanns, 2011. *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750–2010. Diagram, tabeller och kommentarer*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Holender, Robert & Hall, Thomas, 2015. "Polsk partiledare: Sverige har sharialagar", *Dagens Nyheter*, 2015-09-17, <https://www.dn.se/nyheter/varlden/polsk-partiledare-sverige-har-sharialagar/?utm_source=facebook&utm_medium=page&utm_campaign=dn>, hämtad 2021-09-10.
- Holt, Anne, 2017. "Så blev Sverige ett land att skämmas över", *Dagens Nyheter*, 2017-06-26, <<https://www.dn.se/kultur-noje/anne-holt-sa-blev-sverige-ett-land-att-skammas-over/>>, hämtad 2021-09-10.
- Horgby, Björn, 1986. *Den disciplinerade arbetaren. Brottslighet och social förändring i Norrköping 1850–1910*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Horgby, Björn, 1993. *Egensinne och skötsamhet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940*. Stockholm: Carlsson.

- Hultgren, Olof Johan, 1855. *Om pauperismen. Bidrag till Sveriges fattigvårds-lagstiftnings historia*. Stockholm: Norstedt & Söner.
- Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff. Rättshistoriska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Lennart, 2008. *Staten, supen och systemet. Svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855–2005*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Kilander, Svenbjörn, 1983. "Staten byter ansikte – om statsuppfattning och samhällssyn i sekelskiftets Sverige", i Abrahamsson, Kenneth & Ramström, Dick (red.), *Vägen till Planrike. Om stat, sektor och sammanhang*. Lund: Studentlitteratur.
- Kilander, Svenbjörn, 1991. *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*. Uppsala: Studia historica Upsaliensia.
- Kinberg Batra, Anna, Löf, Annie, Björklund, Jan, & Busch Thor, Ebba, 2017. "Skarp straffen och tillåt mer kameraövervakning", *Dagens Nyheter*, 2017-07-06, <<https://www.dn.se/debatt/skarp-straffen-och-tillat-mer-kameraovervakning/>>, hämtad 2021-09-10.
- von Koch, G.H. (1981) *Ur en socialarbetares liv. Minnen av G.H. von Koch*. Accession 1980/131. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Kumlien, Mats, 1997. *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Laing, Samuel, 1839. *A Tour in Sweden in 1838: Comprising observations on the moral, political, and economical state of the Swedish nation*. London: Longman.
- Lapidus, Arne, 2018. "Sifo: Sjukvård och skola viktigast för väljarna", *Expressen*, 2018-08-11, <<https://www.expressen.se/nyheter/val-2018/sifo-sjukvard-och-skola-ar-viktigast-for-valjarna/>>, hämtad 2021-09-10.
- Lindgren, Sven-Åke, 1998. *Om brott och straff. Från sociologins klassiker till modern kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindholm, Jenny, 2019. "Politiseringen av fokuserande händelser över tre samhälleliga arenor", *Statsvetenskaplig tidskrift* 4.
- Linton, Magnus, 2015. *Knark – en svensk historia*. Stockholm: Atlas.
- Listhaug, Sylvi, 2017. "Svensk asylpolitik ett totalt misslyckande", *Aftonbladet*, 2017-08-29, <<https://www.aftonbladet.se/debatt/a/GdBK4/svensk-asylpolitik-ett-totalt-misslyckande>>, hämtad 2021-09-10.
- Livijn, Claes, 1836. "Reflexioner om antalet af brottslingar och korrektionister, orsakerna dertill, och fångelsernas beskaffenhet", *Sveriges Statstidning*, 14/7–20/10.
- Lundborg Andersson, Hannes, 2018. "Ny mätning: De är viktigaste valfrågorna", *Expressen*, 2018-05-09, <<https://www.expressen.se/nyheter/val-2018/ny-matning-de-ar-viktigaste-valfragorna/>>, hämtad 2021-09-10.
- Lundgren, Frans, 2003. *Den isolerade medborgaren. Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt*. Lund: Gidlund.
- Löwenhielm, Carl Axel, 1826. *Tankar om Corrections-Systemet och Fångvården*. Stockholm: Hörberg.
- Löwenhielm, Carl Axel, 1839. *Om Communal-styrelsen och Penitentiär-systemet*. Stockholm: Norstedt.
- Magnusson, Lars, 1988. *Den bråkiga kulturen. Förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800–1850*. Stockholm: Författarförlaget.

- Melin, Lena, 2019. "Väljarna: Lag och ordning är viktigaste politiska frågan", *Aftonbladet*, 2019-03-2, <<https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/onVQbo/valjarna-lag-och-ordning-ar-viktigaste-politiska-fragan>>, hämtad 2021-09-10.
- Miller, Zeke J., 2017. "President Trump Made a Confusing Reference to Sweden. Here's What the White House Says He Meant", *Time*, 2017-02-19, <<http://time.com/4676133/white-house-donald-trump-sweden/>>, hämtad 2021-09-10.
- Moderaterna, 2016. "130 utanförskapsområden i Sverige där jobben, skolan och tryggheten brister", *Moderaterna*, 2016-09-0, <<https://moderaterna.se/130-utanfor-skapsomraden-i-sverige-dar-jobben-skolan-och-tryggheten-brister/>>, hämtad 2021-09-10.
- Moderaterna, 2017. "M: Kriminalpolitiskt program", *Moderaterna*, 2017-09-05, <<https://moderaterna.se/m-kriminalpolitiskt-program>>, hämtad 2021-09-10.
- Nevéus, Ingmar, 2018. "Hon förde den mörka Sverige bilden till Ungern", *Dagens Nyheter*, 2018-06-21, <<https://www.dn.se/nyheter/varlden/hon-forde-den-morka-sverige-bilden-till-ungern/>>, hämtad 2021-09-10.
- Nilsson, Roddy, 1999. *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet*. Lund: Lund University Press.
- Nilsson, Roddy, 2003. *Kontroll, makt och omsorg. Sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780–1940*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Roddy, 2008. "Den sociala frågan", i J. Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Det moderna genombrottet*. Stockholm: Signum.
- Nilsson, Torbjörn, 1994. *Elitens svängrum. Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Noack, Rick, 2017. "Trump asked people to 'look at what's happening in Sweden'", *Washington Post*, 2017-09-02, <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2018/03/06/i-proved-to-be-right-trump-again-refers-to-an-imaginary-attack-in-sweden/?utm_term=.991642b9a90>, hämtad 2021-09-10.
- Nyberg, Katja & Martinnen, Adam, 2019. "SD hålls utanför – men har svaren mot gängvåldet", *Expressen*, 2019-09-29, <<https://www.expressen.se/debatt/sd-halls-utanfor-men-har-svaren-mot-gangvaldet/>>, hämtad 2021-09-10.
- Petersson, Birgit, 1983. *Den farliga underklassen. Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige*. Umeå: Almqvist & Wiksell international.
- Pollack, Ester, 2001. *En studie i medier och brott*. Stockholm: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet.
- Qvarsell, Roger, 1993. *Utan vett och vilja. Om synen på brottslighet och sinnessjukdom*. Stockholm: Carlsson.
- Regeringen, 2019a. "Skärpta straff viktig del i kampen mot den organiserade brottsligheten", *Regeringen*, uppdaterad 2021-08-26, <<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/ett-tryggare-sverige/skarpta-straff-viktig-del-i-kampen-mot-den-organiserade-brottsligheten/>>, hämtad 2021-09-10.
- Regeringen, 2019b. "34-punktsprogrammet: regeringens åtgärder mot gängkriminaliteten", *Regeringen*, uppdaterad 2021-08-24, <<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/ett-tryggare-sverige/34-punktsprogrammet-regeringens-atgarder-mot-gangkriminaliteten/>>, hämtad 2021-09-10.
- Riksdagens offentliga tryck: Riksdagens protokoll med bilaga 1850/51–1920.
- Roos, Malin & Israelsson, Linette, 2018. "Lag och ordning är väljarnas viktigaste valfråga 2018", *Expressen*, 2018-02-14, <<https://www.expressen.se/nyheter/lag-och-ordning-ar-valjarnas-viktigaste-valfraga-2018/>>, hämtad 2021-09-10.

- Rose, Nikolas, 1999. *Powers of freedom: reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rostami, Amir, Mondani, Hernan, Carlsson, Christoffer, Sturup, Joakim, Sarnecki, Jerzy & Edling, Christofer, 2018. *Våldsbejakande extremism och organiserad brottslighet i Sverige*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Rydgren, Jens, 2010. "Den radikala högerns sociologi", i Deland, Mats, Hertzberg, Fredrik & Hvitfeldt, Thomas (red.), *Det vita fältet. Samtida forskning om högerextremism*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.
- Sarnecki, Jerzy, 2019. "Kriminologi för nybörjare", *Kvartal*, 2019-10-23, <<https://kvartal.se/artiklar/kriminologi-for-nyborjare/>>, hämtad 2021-09-10.
- Sima, Jonna, 2017. "Norska ministrar baktalar Sverige", *Aftonbladet*, 2019-06-28, <<https://www.aftonbladet.se/ledare/a/GVoQx/norska-minstrar-baktalar-sverige>>, hämtad 2021-09-10.
- Simmel, Georg, 1995. *Hur är samhället möjligt*. Göteborg: Korpen.
- Sjögren, Mikael, 1997. *Fattigvård och folkuppfostran. Liberal fattigvårdspolitik 1903–1918*. Stockholm: Carlsson.
- Socialdemokraterna, 2018. "Lag och ordning. Ett starkt samhälle kan aldrig acceptera den organiserade brottsligheten", *Socialdemokraterna*, uppdaterad 2021-08-27, <<https://www.socialdemokraterna.se/var-politik/a-till-o/lag-och-ordning/>>, hämtad 2021-09-10.
- SOU 2021:68. *Skärpta straff för brott i kriminella nätverk. Betänkande av Gångbrottsutredningen*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Svedin, Glenn, 2015. *En ohyra på samhällskroppen. Kriminalitet, kontroll och modernisering i Sverige och Sundsvallsdistriktet under 1800- och det tidiga 1900-talet*. Höör: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Svenska Valforskningsprogrammet, 2018. "Väljarnas viktigaste frågor", *Statsvetenskapliga institutionen*, Göteborgs universitet, <<https://www.gu.se/sites/default/files/2020-06/2018-11%20Va%CC%88ljarnas%20viktigaste%20valfra%CC%8Agor.pdf>>, hämtad 2021-09-10.
- Svensson, Olof, 2017. "Katerina Janouch: Jag vill kunna hantera ett vapen", *Aftonbladet*, 2017-01-10, <<https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/XogaB/katerina-janouch-jag-vill-kunna-hantera-ett-vapen>>, hämtad 2021-09-10.
- Sverigedemokraterna, 2018. "Ett tryggt Sverige: En handlingskraftig kriminalpolitik", *Sverigedemokraterna*, <<https://sd.se/vad-vi-vill/kriminalpolitik/>>, hämtad 2021-09-10.
- SVT, 2017. "Hård kritik mot Katerina Janouch efter tv-intervju", *Sveriges Television*, 2017-01-11, <<https://www.svt.se/kultur/kritikstorm-mot-barnboksforfattaren-katerina-janouch>>, hämtad 2021-09-10.
- Tham, Henrik, 2018. *Kriminalpolitik: Brott och straff i Sverige sedan 1965*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Torstendahl, Rolf, 1989. "Teknologi och samhällsutveckling 1850–1980. Fyra faser i västeuropeisk industrikapitalism", i Nybom, Torsten & Torstendahl, Rolf (red.), *Byråkratisering och maktfördelning*. Lund: Studentlitteratur.
- Wallberg, Peter, 2021. "SD: Vi hade rätt om brottsligheten", *Svenska Dagbladet*, 2021-08-25, <<https://www.svd.se/sd-vi-hade-ratt>>, hämtad 2021-09-10.
- Wendick, Christoffer, 2018. "Sverigebildens slagträ i ungerska valet", *Sveriges Television*, 2018-04-07, <<https://www.svt.se/nyheter/utrikes/sverigebildens-slagtra-i-ungerska-valet>>, hämtad 2021-09-10.

- Wikén, Johan, 2020. "Polisens gängexpert: Mc-gängen har fått härja ganska fritt", *Sveriges Television*, 2020-01-23, <<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/polisens-gangexpert-mc-gangen-har-fatt-harja-ganska-fritt>>, hämtad 2021-09-10.
- Wisselgren, Peter, 2000. *Samhällets kartläggare. Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Woodiwiss, Michael & Hobbs, Dick, 2009. "Organized Evil and the Atlantic Alliance: Moral Panics and the Rhetoric of Organized Crime Policing in America and Britain", *British Journal of Criminology* 49(1), s. 106-128.
- Åkerhjelm, Gustaf Fredrik, 1836. *Några Uppllysningar och Beträktelser rörande Fångvården i Sverige under en sednare tid, och det korrektionella Fångvårdssystemet i allmänhet*. Stockholm.